C. VIII. 45

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1 9 3 2

ЛИСТОПАД

М. Бутович.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата	13·—	зол.
Піврічна »	7·—	»
Чвертьрічна »	3·50	»
Для членів »Червоної Калини« чвертьрічно	3·—	»
Ціна поодинокого числа	1·20	»
В Румунії: річна передплата	360	леїв

піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.

Для інших країв 2 $ річно.

За кордоном приймають передплату на »Літопис Червоної Калини« та впис членів: **В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. / В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45. / В Чохословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrzovice, Brožikova ul. č. 390.**

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/III.   Конто П. К. О. ч. 410.185.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин, 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл.
Федір Дудко: **Глум.** Оповідання, ст. 52		
Д. Дорошенко: **Мої спомини про недавнє минуле.** Частина I.-IV.	8·40 «	4·20 «
Богдан Лепкий: **Слота.** Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініатури, стор. 129	1·50 «	75 «
М. Дольницький — Божик-Кузьмів: **Між молотом і ковалом.** Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79	1·50 «	75 «
Ст. Левинський: **Від Везувія до пісків Сагари.** Сторін 84	3·25 «	1·70 «
Халіда Едіб: **В огні.** Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4·50 «	2·25 «
Василь Софронів: **Грішник.** Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
Микола Голубець: **Львів.** Сторін 179	3·— «	1·50 »
А. Вільшенко: **Життя і пригоди Цяпки Скоропада.** Сторін 267	4·50 «	2·25 «
Роман Купчинський: I. **Курилася доріженька.** Стор. 208	4·— «	2·— «
II. **Перед навалою.** Сторін 192	4·— «	2·— «
Федір Дудко: I. **Чорторий.** Сторін 192	3·50 «	1·75 «
II. **Квіти і кров.** Сторін 192	4·— «	2·— «
III. **На Згарищах**	4·— «	2·— «
Ген. Всеволод Петрів: **Спомини з часів укр. революції.** I—IV. Част. по зол.	3·50 «	1·75 »
Ч. IV.	3·— «	1·50 «
Юра Шкрумеляк: **Чета крилатих.** Сензаційна повість, 17 аркушів друку	5·— «	2·50 «
Др. Степан Шухевич: **Спомини.** (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань) I—V. Частина по зол.	4·— «	2·— «
Богдан Лепкий: **Зірка,** пов. з повоєнного життя	4·—зл.	2·—зл.
Володимир Лопушанський: **Перемога** — повість з визвольної війни. I і II. Частина по зол.	3·— «	1·50 «
Максим Брилинський: **Хресний вогонь.** Воєнні нариси	3·50 «	1·75 «
Т. Г. Масарик: **Світова революція,** т. I.	13·50 «	6·75 «
т. II.	8·— «	4.— «
Др. Ст. Шухевич: **Видиш брате мій** (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 «	2·25 «
Др. Ганс Кох: **Договір з Денікіном**	1·80 «	0·90 «
М. Галаган: **З моїх Споминів** I, II. і III. Частина по зол.	4·— «	2·— «
IV. Частина	6·— «	3·— «
Микола Матіїв-Мельник: **На чорній дорозі** (новелі)	3·50 «	1·75 «
Богдан Лепкий: **Вадим,** повість з княжих часів	4·50 «	2·25 «
А. Чайківський: **Чорні Рядки.** Спомини	3·— «	1·50 «
Олена Степанівна: **На передодні великих подій**	2·— «	1.— «
І. Максимчук: **Кожухів** — доля старшин УГА, вивезених до Архангельська і на Сол. Острови	2.80 »	1.40 «
А. Крезуб: **Партизани** — спомини з життя повстанців — ч. I. і II. по	4·— «	2·— «
М. Костів: **Джін-Ґіс-Хан гряде.**	3·— «	1·50 «
О. Бабій: **Перші стежі,** повість	6·— «	3·— «
Е. Чикаленко: **Щоденник**	14·— «	7·— «
Віталій Юрченко: **Шляхами на Соловки**	5·— «	2·50 «
„ „ **Пекло на землі**	5·— «	2·50 «
„ „ **З Соловецького пекла на волю**	65·0 «	3·25 «
Ількo Калічак: **Записки четаря**	2·80 «	1·40 «
Віктор Приходько: **Під Сонцем Поділля**	6·— «	3·— «
Др. Кость Левицький: **Великий Зрив**	6·— «	3·— «
Володимир Леонтович: **Хроніка Гречок**	3·50 «	1·75 «
Ілько Борщак: **Великий Мазепинець**	7·— «	3·50 «
О. Олесь: **Кому повім печаль мою**	5·— «	2·50 «

АДРЕСА: **ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/III**

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

IV. Річник

ЧИСЛО 11 * ЛИСТОПАД * 1932

НА ЖЕРТВЕННИКУ БАТЬКІВЩИНИ

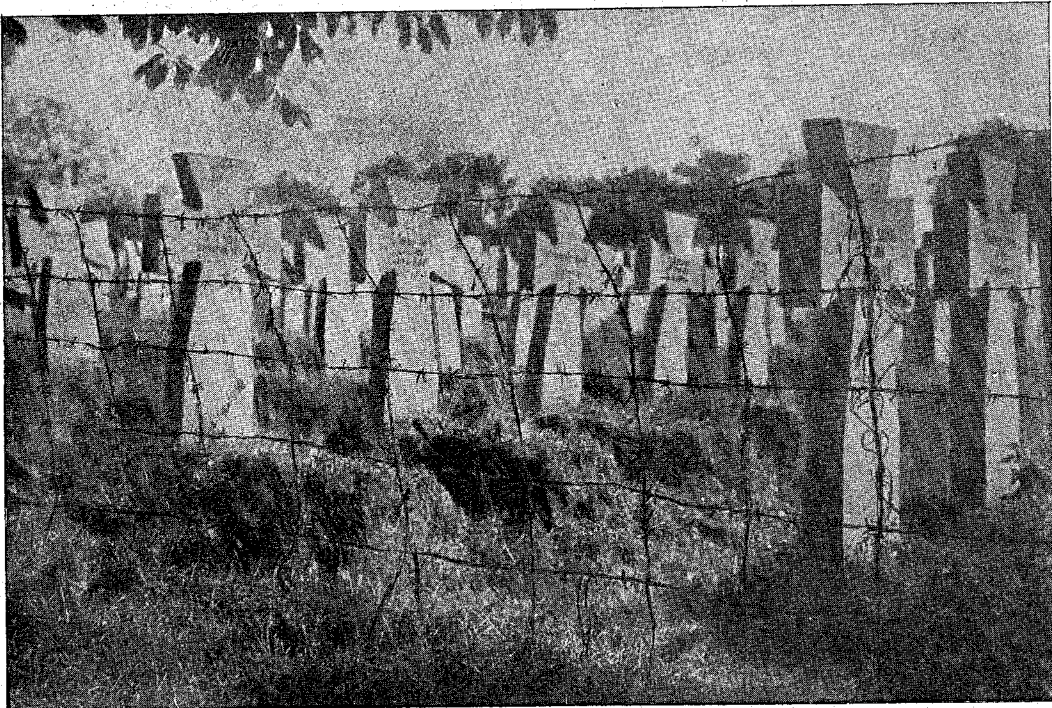

Цвинтар поляглих українських вояків на янівськім передмістю у Львові.

(Світлив інж. Е. Храпливий)

Н. М.

* * *

Гармати, кріси, кулемети,
Куди, куди то ви ідете?
Над Сян, над Тису, чи над Дон?
У свати, чи на похорон?
Хто вас двигнув? Хто вас веде?
Чи знаете, куди і де?
Вам не страшний степів простір
І моря глиб і нетрі гір?
Де ваш союзник? Світа пів
Завзятих ваших ворогів?

Поляжете, як степова
Ордою здоптана трава,
І з ваших тіл і з ваших мрій
Буде колись новий погній.
Спиніться, станьте й рад-не-рад
Вертайте поки час назад!
Не чують... Йдуть... Як журавлі
У хмарах гинуть і в імлі.
А всеж таки остався слід,
Куди пройшов отсей похід.

Незримий слід, нестертий слід
Від серць до серць, від роду в рід.

Перші дні листопада 1918 р. на головнім двірці

Спомини. Написав *Йосафат Сідельник*

В ночі з 31. жовтня на 1. падолиста 1918 р. приїхав я до Львова з італійського фронту. Тому, що поїзд мій прийшов до Львова около год. 1. в ночі, я не мав чим дістатися до міста й рішився заждати на двірці аж до рана, себто до хвилі, коли зачнуть їздити трамваї. Про події в краю я не мав найменшого поняття, бо на фронт не доходили жадні часописи, а серед Німців і Мадярів я не мав получення з краєм.

Около год. 5-6 рано повстала на головнім двірці у Львові страшна паніка, яку спричинили 2-3 вистріли з кріса у вестибулю, де продається білєти і дикий крик: „Heraus — heraus“. Все, що було в почекальнях, кинулось до утечі. Пронизливий крик дітей і матерей, перевертання столиків і крісел, панічна утеча стовпленої в дверах маси людей — все те робило враження, немовби ціла ескадра літаків бомбардувала головний двірець.

За хвилину всі ми опинилися на площі перед двірцем і з немалим здивуванням приглядались товпі вояків, які з крісами в руках і з жовто-блакитними відзнаками на грудях „здобували“ двірець, неначе яку справдішну твердиню, завзято боронену ворогом.

Я не мав поняття про переворот і хотів довідатися, що те все значить, а що якраз в тій самій хвилині перебігав попри мене один старшина з ранґою хорунжого, я й попросив його вияснення. Однак відповіди не одержав, бо хорунжий очевидячки не мав часу і побіг дальше.

За хвилю дізнався я від вояків, що Українці заняли Львів, та що на ратуші повіває вже жовто-блакитний прапор.

Урадуваний цею вісткою сів я на трамвай і поїхав до міста. Однак трамвай доїхав вже тільки до „Народної Гостинниці“. Я висів і пішки пішов дальше.

Вже в ринку стрінувся з моїм братом Василем, від котрого довідався, що Австрія вже розлетілася, та що Українці творять державу.

Брат мій приїхав якраз до Львова по інструкції до Укр. Нац. Ради для повіту Рава руська. Ми постановили їхати разом, і тому я виробив собі перепустку з печаткою „Генерального Секретаріяту“ на виїзд до Рави руської, з метою орґанізувати там військо (я мав степень четаря).

Около год. 10 передполуднем пустився я в товаристві кількох осіб, в тім мого брата Василя, інж. Корнеля Целевича і ін. в дорогу до головного двірця.

Доходячи до костела св. Елисавети почули ми сальву, віддану малим відділом узброєних стрільців і ґімн. студентів. Сальва викликала паніку на вулиці. По хвилині пішли ми дальше. По дорозі стрічали ще 2-3 стежі, котрі по провірці документів позволили нам дістатися щасливо на головний двірець.

Тут ждали ми, що кожної хвилини відїде поїзд в сторону Рави. Однак сталося так, що поїзд взагалі не відїхав, і ми мусіли ждати дальше. Так були ми свідками того, що в тім часі діялося на двірці. Ми бачили, як приїздили на двірець все нові й нові поїзди, як всі пасажири висідали і одні ждали на двірці, а другі кудись то дівались. Відважніші йшли до міста, інші (військові Мадяри, Чехи, Німці) пускалися в дальшу дорогу пішки вздовж залізничих торів. Всі ждальні двірця були переповнені людьми так військовими як і цивільними. На горішній частині двірця поуставлювані кулемети відзивалися що хвиля, та мабуть на пострах тільки, бо ворога явного нігде не було видно. Натомість укритих ворогів було повно і то на самому двірці.

Я бачив приміром таке: на горішній частині двірця, де поїзди заїзджають, зроблено маґазин крісів, що їх відбирано від переїзджаючих вояків, але рівночасно я бачив, що ті самі кріси роздавано будьто ріжним цивільним людям, будьто залізничникам, не питаючи їх за леґітимацією. Очевидно могли тут користати зручніші Поляки.

Щоправда, двірець був обставлений вартовими, однак вояки, полишені власній судьбі і не змінювані

Ґрупа старшин під Львовом.

Тимчасом залізничники-Українці зложили собі досить великий поїзд і паровіз, заїхали ним на місце, де звичайно всі поїзди заїзджають і за хвилю хотіли відїхати до Станиславова.

Я порозумівся з залізничниками і вони згодилися здержати поїзд аж до останної хвилі, значиться, доки тільки вдасться.

Около год. 4. попол. прибіг до мене на гору один вояк, що стояв біля машинового кріса та зголосив, що приїхала якась делеґація автом. Мій брат Василь вхопив кріс на плечі і ми оба збігли на долину. Перед двірцем стояло вже авто з кількома людьми. Пригадую собі, що було там 2 польських старшин в шапках і одностроях польських леґіонів і один старшина в однострою Укр. Січ. Стрільців (називська його не знаю) і Др. Сталь віцепрезидент міста Львова. Я представився як командант двірця, а Др. Сталь просив двогодинного завішення зброї, бо мовляв в тім часі мали зійтися Поляки з Українцями на нараду.

Я очевидно сам був в страху, бож не знав, що криється поза цею делеґацію. Я підозрівав підступ, тим більше, що й український старшина, котрий приїхав з делеґацією, не був мені знайомий. В тім страху я заявив з цілою рішучістю, що я як командант двірця не узнаю ніякого завішення зброї і не можу вдаватися в жадні переговори. Колиж я в піднесеному тоні (більше зі страху як з відваги) назвав Поляків бунтівниками, то укр. старшина заявив мені, що завішення зброї приняла Укр. Нац. Рада і я як командант двірця повинен повинуватися її приказам. Тоді я заявив, що оскільки дійсно Нац. Рада згодилася на завішення зброї, то я не буду опиратися, але всетаки отворю безпощадний вогонь на кожного, хто тільки попробує зблизитися до головного двірця. Якщо дійсно є завішення, то хай ніхто до мене не підходить, то і не буду стріляти.

З тим делеґація відїхала.

Не знаю, чи плянована польсько-українська нарада відбувалася чи ні, однак я мав враження, що польські делеґати добре зорієнтувались в положенні. Вони напевно мусіли прийти до переконання, що двірець властиво не є обсаджений і не боронений. Бож один машиновий кріс хочби і на брамі з кількома заледви вояками — це хіба не є ніяка оборона.

Около год. 6 вечером надїхало друге авто, здержане моїм братом далеко перед двірцем. Це були Українці, які повідомили нас, що завішення зброї перерване, бо Поляки не явилися на нараду.

Після цього ми ждали ще якийсь час, а коли на двірець почали чим раз частіше падати світляні ракети і від стороні Городецької вулиці почулися чимраз густіші стріли, залізничники ніяк не хотіли здержатись з відїздом поїзду. Тоді і ми заладували наш одинокий машиновий кріс на поїзд, вояки також повсідали з нами і поїзд відїхав в сторону Станиславова.

через кільканацять годин, по більшій части опускали свої місця і розходилися перешукувати ваґони головно товарові.

По полудні 2-го листопада я вийшов на гору двірця і тут побачив два паровози разом злучені, оба під парою, на них уставлені чотири машинові кріси, кількох вояків, а на самій середині вуглярки усадовився сам командант двірця.

Діткнений немилим прочуттям, спитав я цього команданта, чи він вже покидає двірець. „Ні, я тільки хочу підїхати до моста (перший міст в сторону Клепарова) і „негайно вертаю“, звучала відповідь. Не дуже я довіряв його словам, та вдіяти не можна було нічого.

Як поїхав командант, так більше не вернув.

Тимчасом стріли зовсім притихли, бо нікому було стріляти.

Я обійшов двірець і побачив, що ніхто двірця властиво не боронить. Ані одного вартового не можна було найти, натомість по двірці бігало 5 вояків, які немовби когось шукали. Я довідався, що шукають команданта і решту залоги. Видно було, що були перелякані, бо остали самі. З дальшої розмови показалося, що кожний з них стояв на варті від попереднього дня рано без харчу і без зміни. Нічого не знали про „зраду“ команданта (так висказувались).

Пішов я з ними перешукувати двірець і на моє здивування, а рівночасно і втіху знайшли ми один машиновий кріс, забутий в поспіху чи переляку через команданта. Кріс цей знайшли ми на найвищім віконці головного двірця з вул. Городецької. Я наказав знести цей кріс на долину і уставити на входовій брамі двірця. Набоїв було ще дві ленти, а тому треба було дуже щадити і ми дійсно щадили, не так збраку набоїв, як з браку чоловіка, котрий вмівби обходитися з машиновим крісом. Щоправда, я сам був обізнаний з машиновим крісом, однак я бігав по цілім двірці та заглядав чи не, побачу наступаючого ворога.

Усі ждальні на двірці опорожнювалися чимраз більше. З цілої залоги двірця осталося тих 5 вояків, про котрих я вже згадав. Серед таких обставин не можна було навіть і думати про оборону двірця.

Рейд Отамана Сагайдачного

Холодний Яр — Херсон

Написав: *Ол. Доценко.* (З циклю: Чотири повстанські рейди і їх ліквідація).

По отамані Юркові Тютюникові залишилися його особисті нотатки, які уявляють неоцінений матеріял для історії української визвольної боротьби, а в першу чергу української партизанки 1918-1919 років. З цих, ніде ще не опублікованих матеріялів, вибираємо для „Літопису Червоної Калини" частину, що характеризує невідомі, або дуже мало відомі постаті окремих героїв партизанської боротьби, а також ті обставини нашого лихоліття, в яких та партизанка провадилася.

В рямцях цієї статті читач знайде три окремі монографії про повстанчих отаманів Сагайдачного, Залізняка й Мірошниченка, складені саме на підставі записаних Ю. Тютюником матеріялів.

Для орієнтації читача мусимо сказати кілька слів про передісторію повстання військових загонів згаданих вище отаманів і про ту обстанову, в якій ті загони зродилися.

Кінець 1918 року характеризується боротьбою українського народу не на життя, а на смерть проти всякого роду ворогів, які, як круки, злетілися на нашу Батьківщину. В хаосі подій, які виникають із кінцем гетьманування на Україні П. Скоропадського, випливає цілий ряд українських діячів, які як д-р Луценко, от. Н. Григоріїв, М. Шинкар, Ю. Тютюник та М. Овдієнко, всіма силами підтримуючи український визвольний рух, бачили смертельну загрозу для нього з боку непрошених опікунів. Повстання Директорії припадає саме на момент, коли ті опікунські заходи набирали найбільшого фактичного значіння. Антантський десант у Одесі на чолі з французьким консулем Енно на спілку з добровольцями поставив вимогу Директорії припинити її боротьбу проти гетьманату. Згадані вище українські патріоти й діячі вимагали від Директорії припинити всякі переговори з цими опікунами й дати їм дозвіл скинути антантський десант у море. Однак неокріпла ще на силах Директорія ухилилася від цих пропозицій і вела далі свої переговори з Французами. Під натиском національної стихії отаман Григоріїв, який розпоряджав досить поважними силами, самочинно вдарив по Антанті й викинув її десанти з Одеси, Миколаєва й Херсону. Справившися з цим ворогом, Григоріїв звернув свою увагу на північ, звідки надходила ще більша ворожа небезпека у вигляді червоної армії, й розпочав боротьбу з ними, черпаючи свої сили з повстанчого населення Херсонщини й Катеринославщини. Не маючи сили провадити позиційну війну з цим, дуже грізним ворогом, Григоріїв розпочинає проти нього партизанську боротьбу, розпустивши по Україні цілий ряд окремих повстанських частин під командою своїх найближчих помішників, залишаючися сам на північно-східній частині Херсонщини, поки не загинув від підступної й підлої кулі Махна.

З найвизначніших співробітників от. Григоріїва найбільші рейди зробили: Сагайдачний, Залізняк, Мірошниченко й Ю. Тютюник, які майже одночасно вирушили з району Черкаси - Єлисавет - Пятихатка, обступленого з обох боків Дніпром.

Отаман Сагайдачний народився на Єлисаветщині, по званню — учитель. В часі великої війни скінчив військову школу з ранґою підпоручника. Мав він тоді коло 28 років, був середнього росту з великими розумними очима й русявим волоссям. Надзвичайно відважний, чесний, ідейний, але він мав ту хибу, що не орієнтувався в обстанові й це часом фатально впливало на вислід боїв. У от. Григоріїва був адютантом херсонського полку.

Після боїв із большевиками в районі Ст. Знаменка 29-30-го травня 1919 року Сагайдачний з відділом 250 чоловіка відійшов у район Холодного Яру. У відділі були люди ріжного віку, здебільшого невправлені у військовій муштрі. Старшин, крім Сагайдачного, було ще три: хор. Бондар (б. командант штабу от. Григоріїва), пор. Софронів (б. помішник к-ра 2-го херсонського полку) й хор. Смаль. Також усі підстаршини мали досвід повстанчої боротьби і всі походили з Херсонщини.

Всі люди у відділі мали рушниці й приблизно по 75 набоїв. Крім того було у відділі три кулемети „Максима", які возилися на селянських підводах, і один „Люїса".

В Холодному Ярі Сагайдачний зреорґанізував свій відділ,утворивши курінь з окремою штабовою чотою.

Майже половина відділу не мала взуття, вдягнені люди були ріжноманітно. Брак узуття вліті не перешкоджав операціям. Ніякого обозу, опріч підводи фершала та кулеметних тачанок, у відділі не було. Повстанці харчувалися в селян. Що два-три-дні відділ переходив на інше місце, з одного села до другого. Населення перші дні годувало охоче.

Большевики відділ от. Сагайдачного ввесь час мали на оці. Щоб зліквідувати його, вислали до Холодного Яру 6-ий совітський полк силою в 200 шабель при двох гірських гарматах. Червоні постановили за всяку ціну вибити відділ на лівий берег Тясмина до безлісої місцевости й там його зліквідувати. 5-6-го червня становище Сагайдачного було настільки тяжке, що він вирішив покинути Холодний Яр і спробувати прориватися на с. Пруси.

7-го червня о 4-ій год. ранку відділ дійшов до с. Пруси, знищивши по дорозі сотню червоноармійців 6-го совітського полку. В Прусах відділ пробув всього 3 години. Тут рішився перейти в район м. Херсона, де повстанцями кермував от. Шохин — хорунжий, б. командант Херсонського повіту за Директорії. В тому часі ввесь південь України окупували большовики, що провадили завзяту боротьбу з повстанцями. Без кінноти рейд від с. Прус до м. Херсона було не легко зробити. Та знову лишатися біля таких залізничих вузлів, як Бобринська та Знаменка, було небезпечно. Щоб замаскувати перед ворогом напрямок руху, от. Сагайдачний першого дня рейду пішов на південний захід і заночував у лісі коло с. Капитанівки, близько залізниці Бобринська-Помішна. Цей перехід він зробив пішо. І без того стомлені люди після цього переходу цілком підбилися.

Від селян Капитанівки от. Сагайдачний довідався, що в м. Федварі перебуває невідома ворожа кінна частина. Залишивши відділ у лісі на цілий день, Сагайдачний зробив розвідку на селянському возі й довідався, що в Федварі відпочиває дивізіон 3-го інтер-

національного полку силою до 350 шабель. От. Сагайдачний вирішив напасти ворога вночі, щоб здобути коней та сідла. Містечко Федвар знаходилося на шляху до Херсону і від с. Капитанівки було до 40 верстов. Успіх міг бути забезпечений тільки в тому випадку, якби цей рух відбувся в повній таємниці від ворога.

О 8-ій годині вечера 8-го червня от. Сагайдачний з відділом вирушив із лісу від с. Капитанівки. Люди їхали на підводах, забраних із цього села. Тільки на підводах можна було прибути за ніч.

Рух відбувався так: аванґард — одна сотня, головні сили — дві сотні й штабова чота. Відстань аванґарду від головних сил була пів верства. Від аванґарду на віддалі 200-250 кроків на двох возах спереду їхала застава. Відділ їхав на 38 возах. Ніч була місячна й тому всі частини бачили одна одну. В разі зустрічі з ворогом відділ мав наказ, залишивши на возах по одному козакові, йти в бій.

Приблизно на півдорозі відділ здибав невідомого ворога. Не зважаючи на заборону стріляти в ночі, похідна застава всеж таки обстріляла ворога, перша розпочавши стрілянину. Невідомий ворог звернув з дороги й зник у балках. Цей випадок затримав рух відділу майже на годину. Можна догадуватися, що то були також повстанці.

Вже світало, коли от. Сагайдачний спинив свій відділ у віддалі двох верств від Федвару. Робити розвідку вже не було часу. Він сподівався, що ворог спить, і тому відділ швидко зближався до Федвару, залишивши вози й охорону в балці.

Вже сонце сходило, коли от. Сагайдачний налетів на містечко. Після короткого бою ворог утік із Федвару в великому безладі. Повстанці захопили 17 коней, один кулемет Кольта, трохи рушниць і трохи набоїв. Зате якаж тяжка була втрата: забито найліпшого старшину із відділу хор. Бондаря, що йшов у аванґарді. Був то старий вояка із підпрапорщиків. Поховано Бондаря над балкою коло м. Федвару.

Тут виявилося, що перед нападом ворог не спав. Ще з вечора він збирався виступати із Федвару до Єлисавету, але чомусь затримався до ранку. Саме вчасі нападу ворог готувався до вимаршу. Тим і пояснюється мала здобича. Після цього успішного бою от. Сагайдачний посадив штабову чоту на коні й таким чином мав уже кінну розвідку.

Відпустивши підводи, відділ відійшов на хутори верств за пять від містечка й там залишився на відпочинок аж до ночі.

Перед вечером до хуторів наближалася ворожа кінна стежа. Варта обстріляла її й стежа утікла, залишивши убитим свого начальника. В паперах забитого знайдено посвідчення 3-го інтернаціонального полку й 11-верстну карту півдня Правобережної України. Карта дуже придалася Сагайдачному, бо до цього часу він її не мав.

Вночі з 9-го на 10 червня от. Сагайдачний перейшов на хутори на захід м. Аджамки. Перехід цей був зроблений на возах. І далі їхали возами але тільки в ночі.

Увечері 10-го червня от. Сагайдачний вирушив далі в похід, але тут на нього напала ворожа кіннота при артилерії. Напад був такий несподіваний, що викликав у відділі замішання. Виручили кулемети, при яких їхав сам от. Сагайдачний. Першу атаку відбито. Тоді ворожа артилерія почала обстріл по кулеметах. Люди в кулеметами почали відступати, Ворожа кіннота знову кинулася в атаку. І знову відбила її піхота, яку тимчасом привів до ладу Софронів. В часі другої ворожої атаки от. Сагайдачного ранено в ногу і, хоч він і лишився в рядах, проте цей випадок зле вплинув на козаків. Відділ почав відхід на південь. Темрява сприяла втечі. Цілу ніч відділ ішов пішки, бо підводи розбіглися підчас бою. Тільки ранком 11-го червня у с. Клинці людей знову посаджено на вози.

Звідси повстанці пішли далі й повернули на південний схід. За день відділ доїхав до Братолюбівки, де відпочивав аж до смерку.

Підчас відпочинку в Братолюбівці розвідочна сотня перехопила ворожий поїзд 47-ої совітської дивізії. Все, що було можливо, от. Сагайдачний забрав, а решту спалив разом із поїздом. Тут же розстріляно 128 полонених большевиків, яких захопили в поїзді, між ними 3 комісарів: 2 жидів а 1 москаля. Втрати повстанців — 3 козаків забитих і 7 поранених.

11-го червня о 10-ій годині от. Сагайдачний відійшов від залізниці й зупинився в с. Тимкова, де й простояв 12 і 13 червня.

Тепер відділ от. Сагайдачного мав 400 козаків, бо по дорозі до нього приставали піші й кінні селяни. Кінноти було 67 чоловіка.

В с. Тимкова повстанці прали білизну, латали одіж, направляли кулемети, рушниці, підковували коней, тощо.

В ночі 13-го червня відділ перейшов до с. Гейківка, де знищив залізничне й телеґрафічне сполучення. А в ніч із 14 на 15 червня от. Сагайдачний із відділом перейшов до с. Інгулець. Напередодні стояла тут якась частина 47-ої совітської дивізії й перед вечором вирушила до Нового Богу. Селяни донесли Сагайдачному, що Херсон захопили червоні, а от. Шохин перебуває десь в околиці міста. Ніч з 15 на 16 червня і цілий день 16-го червня відділ посувався на південь, поспішаючи з єднатися з от. Шохином. На ночівлю повстанці спинилися в с. В. Сейдиминуха.

Люди й коні у відділі були стомлені до краю. Рана в Сагайдачного ятрилася і гнила. В с. В. Сейдиминуха Сагайдачний мав намір відпочити й розвідати звідси, де Шохин. Тут він довідався, що добровольці з армії Денікіна посуваються до Дніпра. Про українську армію нічого не було чути. От. Сагайдачний припускав, що вона не існує.

Ранком наступного дня на с. Сейдиминуха несподівано напали большевики. Вони вскочили в село, якого стомлені люди не охороняли. Заскочений от. Сагайдачний із штабовою сотнею замкнувся в шкільному будинку, а частина з його відділу прорвалася з села й перейшла на другий беріг р. Інгульця в степ. Більшість людей відділу загинула в бою. Штабова сотня довго боронилася в шкільному будинку й тільки перед полуднем большевикам удалося підпалити будинок. От. Сагайдачний ранений в груди, видав останній свій наказ командантові чоти прорватися з села, а сам пострілом із револьвера в голову покінчив із собою. Із 26 людей штабової чоти пробилося тільки 7, а решта загинула від ворожих куль та баґнетів. Зате ворог заплатив дорогою ціною: коло шкільного будинку валялося коло сотки трупів.

Ті повстанці, що прорвалися, відійшли під командою хор. Смаля (пор. Софронів теж загинув у бою) до с. Новокаменки. Тут вони довідалися, що відділ от. Шохина теж знищений. Рештки повстанців (134 козаки) відійшли на північний схід. Недалеко ст. Апостолово ці недобитки стрінулися з Махнівцями і пристали до них.

Як полонені Українці у вецлярському таборі привитали революцію в 1917. році?[1)]

Написав: *Омелян Терлецький*

Революція в Росії застала у вецлярському таборі полонених понад півтора тисяча свідомих Українців. Часть їх, около півтреття сотні, перебувала стало в таборі, всі інші полонені перебували на робітничих командах. В таборі зісталися найсвідоміші і найдіяльніші з полонених, зорґанізовані в „українську громаду". Тут розвивалася просвітно-орґанізаційна робота найліпше, а робота на робітничих командах була в порівнанню з нею далеко меншою. Ми займемося насамперед цим осередком української громади.

Коли „громада" дня 11. березня 1917. року відбувала свято в честь Тараса Шевченка, тоді ніхто з учасників цього свята не передчував навіть, що в Росії сталося щось надзвичайного, що там якраз вибухла революція. Свято відбувалося під знаком, що український нарід поневолений, що він знаходиться під царським ярмом, а тимчасом царська влада впала вже тоді в Росії.

Революції в Росії сподівалися Українці-полонені з вецлярського табору, таксамо як і з раштатського, але ніхто не сподівався. що революція вибухне таки ще підчас війни. Її вибух був несподіванкою. Вістка про революцію прийшла до табору дня 15. березня і зробила величезне враження. Це мусіло статися тимбільше, що Українці-полонені, які перебували в таборі (а більша їх часть була поза табором на т. зв. робітничих командах), жили в певного роду апатії. Шевченківське свято, яке відбулося в днях 9. і 11. березня, піднесло настрій громади, це так, але це була хвилева проява. А врешті громада не мала перед собою ніякого потішаючого факту. Полон вже надокучував чимраз більше, а кінця його не було видко. Несподівано остра зима і лиха їжа в таборі теж зробили своє. Наші полонені проживали в таборі, у голоді й холоді, а це відбирало їм енерґію до праці. Справа дальшого перебування в таборі була для його мешканців найважнішою. Пригноблення і апатію було видко у наших полонених скрізь і з кожним тижнем вона збільшалася. В березні, саме тоді, як прийшла звістка про революцію в Росії, апатія була найбільшою. Зложилися на те також і зовнішні, політичні відносини. — На політичному овиді не було видко нічого потішаючого для української справи. З одного боку стояла польська держава з неозначеними межами від сходу, а з другого боку йшла знову російська сила: Брусілов усе ще держав міцно в своїх руках часть східної Галичини й Буковини, одинокі краї, де українство давало ще знаки свого існування, життя. При такому положенню справи політична плятформа „Союзу Визволення України", яка опиралася на ідеї незалежної України, мала чимраз менше виглядів на зреалізування, і її держалися вже тільки невеличкі гурти в громаді. Для інших Українців-полонених тільки майбутна революція в Росії давала можливість, як не політичної незалежности, то бодай свобідного національного розвою.

Вецлярський табор. Кн. Кочубей, як відпоручник гетьмана Павла Скоропадського, відвідує табор.

В таких обставинах вибух революції в Росії був немов електричною струєю, яка зелектризувала наших полонених у Вецлярі й випровадила їх з апатії. Звістка про революцію була такою великою несподіванкою, що дехто в таборі не вірив в її правдивість. Щойно дальші, докладніші відомости впевнили наших полонених у тім, що в Росії сталося дійсно щось надзвичайного, що в Росії сталося дійсно щось надзвичайного, що могуча царська влада за одним махом упала.

Ця вістка викликала найперше особисті почування у мешканців табору. Хоч у полоні, а почули вони себе остільки особисто свобідними, що з них впала відповідальність перед царським правительством за всю українську пропаґанду в таборі. Аж до вибуху російської революції вони все були погляду, що наражують себе перед Росією. Деякі, більше зaанґажовані в українській пропаґанді в таборі, були навіть такої думки, що їм може прийдеться зістатися по

[1)] Ця стаття була написана на весну 1918 року; вона є частиною більшої праці, яка була викінчена в 1918. році. Ця стаття вяжеться зі статтею поміщеною в „Літописі" за липень-серпень 1932 р.: „З життя полонених-Українців у Німеччині в 1916. р."

Табор у Вецлярі. Гурт укр. полонених старшин. По середині міністер війни Сиротенко, командант III ешелону Синьожупанців Яворський і проф. Богдан Лепкий.

війні поза межами російської держави. Тепер вони не мали чого боятися за свою будуччину.

Вістки з Росії приходили одна за одною, а всі вони показували, що російський переворот є великим, і що йде по демократичній лінії. Тільки про Україну не було ніяких вісток немовби на доказ, що на Україні тихо і ні сліду про якийнебудь український рух. Приходили навіть деякі вістки, що Україна більше відпорна на революцію, як Московщина. Німецькі часописи подавали вістки, ніби царська партія рахує на Україну і т. п. Що всі отті вістки були неправдивими, показалося щойно опісля, коли прийшли вістки, що революційний рух огорнув також і Україну, і що там зачався український рух. Але це сталося щойно по кількох тижнях. Покищо Українціполонені рахувалися з російською революцією і двома її осередками: Петербургом та Москвою. І ці осередки виступили в уяві наших полонених на перше місце. Виступила перед ними російська демократична республика.

Усе те було звязане з цілковитим психічним переворотом наших полонених. За одним махом Росія, ця, ненависна кожному свідомому Українцеві Росія, перестала існувати, а настала Росія: нова, демократична, вільна й свободолюбна. І ця нова Росія відразу здобула симпатію у наших полонених-громадян. Сталося тут тесаме, що й у раштатському таборі.[1]) Росія виступила на перший плян так дуже в наших громадян, що навіть Україна, українська справа остала в тіни. Національне почуття ослабло, більшости громадян здавалося навіть, що виходити тепер з національною справою означалоби не солідаризуватися із загальними, визвольними кличами, голошеними в Петербурзі чи Москві. А на цьому тлі ми можемо зрозуміти цих наших громадян з табору (хоч таких між визначнішими громадянами було не богато), які вважали за відповідне поставити себе на „всеросійськім становищі", полишаючи українську справу зовсім на боці. Зворот доволі дивний, зваживши, який характер мала українська пропаганда в таборі в часах дореволюційних.

Тим способом настав у таборі наглий переворот під політичним оглядом. Російська революція з її загально демократичними кличами була для Українцівполонених усім, тимбільше, як вони були погляду, що ця революція не скінчиться на розвязці політичного питання, але що у звязку з нею настане соціяльнареволюція, яка принесе також і нашому народові розвязку земельного питання.

Але цей „русофільський" напрям, який мав у собі ідейні основи і тим ріжнився о ціле небо від давнього русофільського напряму, що його було видко в таборі в перших місяцях просвітної роботи, не існувавдовше, як кілька тижнів і вже в квітні українська справа станула нашим полоненим знов перед очима. Це вже було видко на вічу, яке було улаштоване дня 11. квітня 1917. року в справі мандату від полонених у вецлярському таборі для члена Президії „Союзу Визволення України", Скорописа-Йолтуховського[1]). В мандаті говорилося тільки про політичну автономію України і це викликало в одної части наших громадян невдоволення. Ставляючи собі тут у таборі в часах дореволюційних ідеал незалежної, української

[1]) Пор. Історія української громади в Раштаті ст. 344.

[1]). Звід Просвітної Громади з 25/4 1917 (знаходиться в архіві С. В. У,).

Табор у Вецлярі. „Сільський Господар" вибирає мед.

держави, ці громадяни, назвім їх „самостійниками", не хотіли тимбільше тепер виректися свого ідеалу. На згаданім вічу один з них (Калашник) дуже різко виступив проти змісту такого мандату і обстоював за тим, що ми мусимо безусловно стояти за політичною незалежністю України. Цей протест „самостійників" буде зрозумілим, якщо подивимося на зміст цього мандату. В ньому були поставлені до тимчасового, російського правительства ось такі домагання:

1). Щоби в основу нових, як тимчасових порядків, так і нових, основних законів заложено й переведено до краю повне народоправє (повнота власти народови).

2). Щоби на всім просторі, заселенім українським народом, повернені були назад основи переяславського договору з 1654 року, підступно потоптані й знищені московськими царями, і щоби права інших недержавних народів Росії були забезпечені основними законами.

3). Щоби селянству українському привернено назад відняті царями в українського народу й роздаровані царським слугам землі.

4). Щоби в інтересі розпочатого народом діла був заключений правительством революції як найшвидше мир на основах, які ґарантувалиби всім народам Европи вільний розвиток.[1])

Про історію цього мандату писати тут не будемо; це подано на іншому місці.[2]) Авторами цього мандату не були ані вецлярські ані раштатські полонені, а тільки провідники просвітної роботи у фрайштадському таборі в Австрії. Щоби не зривати солідарности з Українцями з Фрайштату, Ґенеральна Рада[3]) у Вецлярі приняла цей мандат, але ухвалила додатковий мандат таксамо, як це зробила раштатська українська громада.[4]) Цей додатковий мандат був від імени Ґенеральної Ради і стояв при політичній незалежности України. Він звучав в раштатській редакції так: „Ґенеральна Рада громади „Самостійна Україна", най вища, кермівнича інституція в таборі полонених Раштат (Баден), створена на основі виборчого закону з дня 18. березня 1917 року н. ст. і вибрана на підставі загального, рівного, безпосередного й тайного голосування табором, який налічує дванацять тисяч полонених Українців, на своїх надзвичайних зборах з дня 13 квітня 1917 року, скликаних у справі делеґації до Петербургу представника від полонених — Українців — одночасно постановила дати на руки президентові Союзу Визволення України, добродієві Олександрові Скорописові-Йолтуховському такий мандат: „На підставі пунктів домагань, підписаних членами нашої громади, Ґенеральна Рада, як верховна політична інституція цілої громади — доручає Президентові Скорописові перед московським урядом, всеросійськими установчими зборами і, де того вимагатиме українська справа, заступати наші національні та політичні інтереси. Рівночасно поручає вона добродієві Скорописові згідно з політичною зрілістю нашої громади домагатися, щоби про долю України ніяким робом не рішали установчі, всеросійські збори, а щоб українське питання, національне й політичне життя України, а також відносин її до Росії і до других держав — вирішили тільки українські установчі збори, скликані на підставі загального, рівного, безпосередного й тайного голосовання, і переведені на території, заселеній українським народом. Українські установчі збори мають відбутися в нашій столиці у Київі" [1])

Ухвалення цього додаткового мандату показувало, що всі видніщі члени української громади в таборі вже з початком квітня стояли на „самостійному" ґрунті. І цілий час опісля міцніла між громадою „самостійницька" думка. На це зложилися передовсім події на Україні, які дуже міцно впливали на настрій в громаді. Дуже міцно потрясла громадою звістка про розстріл Богданівців, яка прийшла до табору в перших днях вересня 1917. року. Коли перед викладом у салі „Народнього Дому" подано цю звістку до відома, тоді присутні в салі громадяни пошанували память погибших повстанням з місць і відспіванням революційного, похоронного маршу. Цей факт отворив очі навіть і цим громадянам, які стояли на „демократичнім, всеросійськім становищі", що Українцям не туди шлях, що на російську демократію нема що рахувати, якщо йде про признання політичної незалежности України. —

[1]) Прот. Ґенеральної Старшини з 2/4 1917.
[2]) Історія української громади в Раштаті 1915-1918 ст. 346-348.
[3]) Ґенеральна Рада була начальною властю в таборі, вибраною полоненими.
[4]) Історія укр. громади в Раштаті ст. 348.

[1]) Іст. укр. громади в Раштаті ст: 348-349.

„Десятник-чорт"

Написав: *Ярослав Курдидик.*

Був десятником першого роя скорострільної сотні. У нашій сотні, а згодом і в цілому полку його прозвали були „чортом".

Мазепинка натягнена сильно на праве вухо, сірі, ніби зі сталі, злющі очі, затиснені кріпко уста і низька кріпка, майже квадратова постать. Ось менше — більше він.

Був дивно мовчаливий. За пів року моєї служби разом з ним в одній четі я не бачив, щоби він заговорив до когонебудь вічливе слово або засміявся. Голос мав такий гострий і дзвінкий, що як було крикне — „позір" — то здавалося, що кожний нерв витягався, як струна, а на позиції, як було крикне — „вперід" — здається небіжчик бувби схопився на його заклик і біг в атаку. Коли підходив до якогонебудь стрільця, то цей мимоволі блід.

Коли якесь місце на фронті було найбільш загрожене або найбільш небезпечне, десятник-чорт йшов туди з горсткою своїх очайдухів.

В його рою було пять гуцулів і пять його односельчан. Про його відвагу, боєвість та жорстокість було у полку чимало леґенд.

Про його силу було теж багато поговірок. Хлопці з його роя розказували, що підчас наступу він ха-

пав скоростріл з підніжком перед себе і біг з ним, як з крісом.

Присяде було, відсуне замок і торохкотить мов навіжений. Відсапне трохи, плюне досадно і біжить та наступає ворогові на пяти.

Ніхто не памятає, щоби йому затявся колинебудь скоростріл.

Згодом навіть старшини забули його правдиве прізвище й звали його так як всі — „чортом“.

Що якийсь час приходили про нього просто неймовірні вістки. От приміром одної ночі приніс зі своєю десяткою стрільців два більшовицькі скоростріли. Про це, як він добув їх, знав тільки чорт і його десять очайдухів.

Сам полковник прийшов з цікавости оглянути скоростріли і як сьогодні памятаю, що підійшов до нього, а чорт витягнений, як струна сказав:

— Не було більше, пане полковнику!

* * *

На Україні біля Тарачанова, наш курінь заляг над якоюсь річкою. Біля залізничого моста станув передною заставою чорт зі своїм роєм.

Був горячий і довгий липневий день. Кожний шукав холодного сутінку, щоби скритися перед сонцем, яке цілою своєю силою палило землю. Вже смеркалося, як нашу сотню наскочила несподівано з боку і ззаду хмара більшовицької кінноти. Счинилася метушня й пекло. Ніхто в такому заскоці не знав, як боронитися. Над курінем повисли жах і гроза.

Деякі стрільці пробували відстрілюватися, але даремне. У безладі цілий курінь подався взад до річки. А річка таки була широка й багниста по берегах. Небезпечно було пускатися вплав.

Між нас замішався один стрілець з чортового роя.

„Чому не стріляє ваш скоростріл“, — вереснув хтось в розпуці.

„Чорта вбили“ — крикнув він люто, перескочив прудко, як заяць, кущ верболозу й скочив у річку.

Що дальше сталося з моєю четою й курінем — не знаю. Якийсь кіннотчик допав мене з заду і рубнув здоровенно шаблюкою по голові.

В очах потемніло, ноги ніби заплуталися у щось і я впав.

Збудив мене щойно сухий, острий лоскіт скорострілу. Я одчинив очі й побачив неймовірну картину. Біля мене клячав при скорострілі блідий, як полотно десятник-чорт.

З правої щоки стікала йому широкою струєю темна посока. В закрівавлених руках держав „максіма“ і сік ним більшовиків, що тікали убезладі до ліса.

На хвилину перестав стріляти. Мабуть скінчилася була лента. Заклопотаний скрутив голову у мій бік. Мої очі стрінулися з його лютим зором.

Чорт відсунув лискучий замок й гримнув на мене: „Подай ленту“!

Я хотів скочити на рівні ноги і сам не знаю, чи від його строгого голосу, чи може від його злющого погляду.

Цілим тілом я торгнувся в ліво, піднявся вже був навіть на коліна, але за мент повалився на землю.

* * *

Більше, як місяць, я перележав в шпиталі разом з чортом. Від сестри я довідався, що десятник-чорт мав розтяту шаблюкою праву щоку й перестрілені обидві ноги.

Були гарні погідні дні. Сонце наливало золотом нашу довгу білу салю. Кожний, хто ворушився або хотів повернутися на ліжку, видавав тихі стони. Тільки він лежав тихо мов камінь, дивився вперто у вікно, морщив чоло і про щось здавалося думав.

Хто його міг збагнути, що вязали його думки. Дивна людина була з нього.

По шістьох тижнях, ще таки з ранами покинув шпиталь. Казав, що йому нудиться так бездільно лежати.

Лікарі не пускали, але він вперся а далі загрозив, що як йому не дозволять вийти, то він самовільно втече ніччю зі шпиталю. Лікарі тільки здвигнули раменами й дозволили.

Від тоді я більше його не бачив.

* * *

Щойно тепер після 12-ох років я стрінув його. Дивне. Їду поїздом, дивлюся — на стації всідає десятник-чорт. Пізнав зараз таки по сталевих очах та по великій близні на правій щоці.

Захотілося мені з ним поговорити. Про що — сам не знав. Може про великі дні нашої слави, а може про те, чи ще раз повернуться.

Я підійшов до нього, хоч признаюся з деяким острахом. Правдиве його прізвище я забув. Перепросив, присівся й питаю.

— „Чи ви не є часом бувший десятник, третьої скорострільної сотні 4-го полку УГА? — Вибачте, прізвище забув, але не забув про те, що вас звали „чортом“.

Він глипнув на мене недовірчиво й відбуркнув: „Так, а чого вам треба?“

Я вимовив своє прізвище, прізвища його хлопців-очайдухів і щойно тоді розяснилося йому трохи понуре обличча.

Почалася балачка, як вам живеться, як здоровля дописує, тощо.

Ми проїхали кілька стацій разом, але розмова якось не клеїлася. Я довідався тільки, що має веливу пасіку далеко від села в лісі, а навіть запросив мене на мід, коли я висідаючи, подав йому на пращання руку.

І от пишучи про нього, дивним стає, як така злюща людина, що носилася всюди зі скорострілом і сіяла довкруги себе жах і смерть, може тепер ходити спокійно поміж бджоли й з печаливістю переставляти у вуліках золоті рямці меду...

Рік в Холодному Яру.

Написав: *Юрій Горліс-Горський.*

Запоріжська ґрупа, підчас партизанського походу, продерлася з боями через відступаючий денікінський і наступаючий большевицький фронти і перейшла з Херсонщини в Чигиринський повіт.

Розлогий краєвид голих степів з рідкими селами, заступили великі ліси, між якими хуторі і села попадалися частіше.

Перейшли, здавалось, безконечний Чорний ліс.

Чепурненькі білі хатки під соломою, оточені садами, роблять приємне враження після великих, часто німецького типу, будівель Херсонщини, коло яких рідко побачиш сад.

Змінилась не тільки місцевість, але і типи населення, одяг. Проходячі частини зустрічають коло воріт чорноокі „кралі-молодички" в корсетках, з коралями і срібними дукачами на шиї. Мужчини одягнені здебільш в домашньоко сукна киреях. Типи — клясично українські. Мова подібна до Полтавської, такеж змягчення „л".

Підчас стоянки в одному селі — селяни оповідають про Холодний Яр.

— Неприступний Мотрин монастир серед лісів...

— Якісь таємничі загороди, навіть електричні (!)...

— Важкі гармати „які стріляють на сорок верстов!"...

— Засів там з своїм військом отаман Чучупака і нікого не боїться, — ні большевики ні денікінці, нічого не могли йому зробити...

Наслухавшись, обмінюємось між собою поглядами.

Звичайно дядьки прибільшують, але цікаво побачити, що там за „Січ" така в Холодному Яру... Поділюються думки, чи підемо на Холодний Яр, чи він залишиться нам в стороні.

На другий день, з півсотнею кінноти їду в аванґарді 2-го Запоріжського (зборного) полку. Їдемо в напрямку Холодного Яру. Вперед нас пішли вже ріжними шляхами наші частини. Зустрічаю знайомого старшину з двома козаками, який їде з донесенням до „дідуся" — отамана Омельяновича-Павленка. Оповідає, що під одним селом їх зустріла велика лава добре озброєних селян, з кулеметами, яка залягла на вигідній позиції готова до бою. Він поїхав на переговори; від села теж виступила ґрупа:

— Якої армії? Чого і куди йдете через наше село?

Знаючи настрої населення, старшина відповів, що Запоріжська Ґрупа Української Армії.

— Як же ви тут опинились?

Представники „противника" запитуючо глянули на одного з своїх.

Той виступив вперед:

— Які частини? Як звуть начальників? — Тільки кажіть правду, бо я сам Дорошенковець...

Після того, як цей старшина назвав йому частини і командантів, особливо як сказав, що й його Дорошенківський полковник Литвиненко, з нерозлучними кійком і люлькою, веде позаді 2-й запоріжський полк — „Дорошенковець" радісно усміхнувся і звернувся до товаришів: — Наші... Отаман віддав наказ здіймати лаву з позиції і післати звязків до сусідних сіл, щоб заспокоїлись, бо йдуть свої — Українці...

Кільометрів через три зустрічаю пять кіннотчиків, на міцних, невисоких „степняках". Два в місцевих, козацького покрою чорних киреях, три в гарних довгих жупанах з грубого сукна, з під яких видно широкі, теж довгі штани. На всіх баранячі шапки з чорними оксамитовими верхами. У кожного рушниця, шабля, револьвер. До сідел приторочені ручні ґранати. Приймаю їх з початку за наших „Чорношличників".

Підїзджають спокійно, видно вже знають, з ким мають зустрітись.

Зупиняю: — Якої частини?

— Гайдамацького полку Холодного Яру.

— Багато у вас козаків тепер?

Переглядаються... Видно не знають, чи відповідати.

— А хто його знає?! — По домам зараз усі... Одні бурлаки та часть кінноти у монастирі. — Відповідає немолодий вже козак.

— А штаб де у вас, у монастирі?

Хитро усміхається:

— Поїдете, то побачите... як треба буде...

— А ви ж куда це — в розвідку?

— Ні... До дому. Чого байдики бити, як нема з ким битись... Хто далекий — то вже мусить з черницями „душу спасати", а нам — як треба буде, — осідлав коня, тай за дві години в сотні.

Підїзджаєм до села Матвіївки. Перед селом, коло дороги, на високому місці висока могила-курган. Злажу з коня і видираюсь на неї. На верху просторне заглиблення оточене вінком валу з виходом у бік села. Немає сумніву, — це старий козацький дозорчий курган. Видно з него далеко. З боку, звідки йдемо і праворуч — видніються ліси; ліворуч, в напрямку Чигирина, теж смуга лісу, а по середині гола рівнина — широкий вихід у степи.

Думка мимоволі вертає до часів, коли з цього кургану виглядала козацька сторожа „гостей" — татарських загонів зі степу.

При в'їзді в село зустрічаємо ґрупу селян з рушницями. Приязно здоровкаються з нами. В селі те ж зустрічаються озброєні.

Виділяю „квартирієрів", — треба розмістити квартири для полку. Питаю двох молодиць, де живе староста.

— Ну — голова, чи „присідатель"... Молодиці переглядаються і потискають плечима:

— Нема ні голови, ні предсідателя...

— Ну а хтож над вами в селі старший?

— Отаман є!

Козаки сміються.

Веселий козак, з числа „квартирієрів", повернув конем і нахилившись, жартівливо обняв здорову, гарну молодицю:

— Над такими козаками — то-й я поатаманувавби...

Але молодиця неочікувано вибила йому з стремена ногу і під загальний сміх перекинула з сідла на другий бік!

Молодиці теж сміються:

— Бач, бісової віри козак, — на коні не всидить, а в отамани лізе...

Розпитую, як найти отамана, але ще по дорозі зустрічаємо ґрупу селян, між якими оказався і отаман, немолодий вже селянин, з лагідним, розумним поглядом.

Кустарні вироби полонених Українців у таборі полонених у Вецлярі в Німеччині

варта і вартовий почувши дзвін в сусідньому селі — передає його для свого і дальших.

Безперервний, трівожний дзвін подається лише під час великої небезпеки, або загального повстання і тоді повинні збиратись усі, хто має зброю.

Недалеке село Івківці, розположене на схід, за лісом, Чигирин, Суботів, Новоселиця, хуторі в їх районі, деякі села за Тясмином, — це вже володіння „батька" Коцура (про якого я писав в минулім числі Літопису) і в минулому, 1919 році виступали спільно з більшовиками, в той час як Холодний Яр з селами, які були під його впливом — спільно з Укр. Армією.

Між селами цих двох орієнтацій всякі відношення перервані. Ще недавно між ними бували збройні сутички, які завжди викликали Коцуровці, але під цю хвилю „Чигиринська республика", озброєна „до зубів", сидить тихо і вижидає подій.

Декілька хлопців з Матвіївки, які відзначались „кривим оком на чужу кишеню", служать у „ґвардії" Коцура в Чигирині і до свого села не показуються, бо тут їх чекає короткий суд і... куля в чоло. У вечері трапився маленький „конфлікт".

І отаман, і селяни образились, що ми хочемо виставляти застави: — Ви-ж помучені... Спіть спокійно. Охороняємо себе — охоронимо і вас. Погодились на тім, що вони несуть варту під селом, а наша кінота роз'їздами.

В ночі Коцуровці розброїли заставу наших Чорноморців, виставлену на хутір в бік Чичирина. Забрали кулемет.

Матвіївські селяни страшно обурені натякають, що

За плечем у його німецький карабін, на поясі револьвер і дві ручні ґранати.

Привітався приязно:

— А, Запорожці!.. Тут вже ваші проходили...

Питаю його, як краще розставити полк, головне, щоб було чим погодувати коней.

— Розміщайтесь, як вам подобається. Як в кого не буде вівса чи сіна — принесем від других.

Селяни, які йшли з ним, гостинно запрошують до себе, хто двох, хто чотирох козаків з кіньми. Один, трошки „під мухою" — запрошує всіх до себе на хрестини... Нема тих недовірливих, або й ворожих поглядів, які нерідко приходилось зустрічати на Поділлі і навіть на Херсонщині. Ні вони наших, ні ми їх рушниць не боїмось. Без слів говориться: Ми всі Українці. Відчувається, що вони розуміють нас і щиро співчувають справі, за яку ми боремось, що не часто доводилось зустрічати тоді серед нашого селянства, і це наповнює душу якоюсь щімливою радістю. Оглядаю добре вивчені за час боротьби обличча козаків і бачу, що вони відчувають те саме.

Село оказується частиною бойової орґанізації Холодного Яру, центр якої в с. Мельниках, до якого кільометрів дванацять. В своїй орґанізації ділиться на „дієву сотню", яка при першій потребі має виступити на обєднання з другими і „резервову сотню", яка виступає на підпомогу, або разом з дієвою, як треба більше сил. Збираються по дзвону з церкви: два вдари під ряд — дієва, три — обі разом.

В селі завжди є озброєна

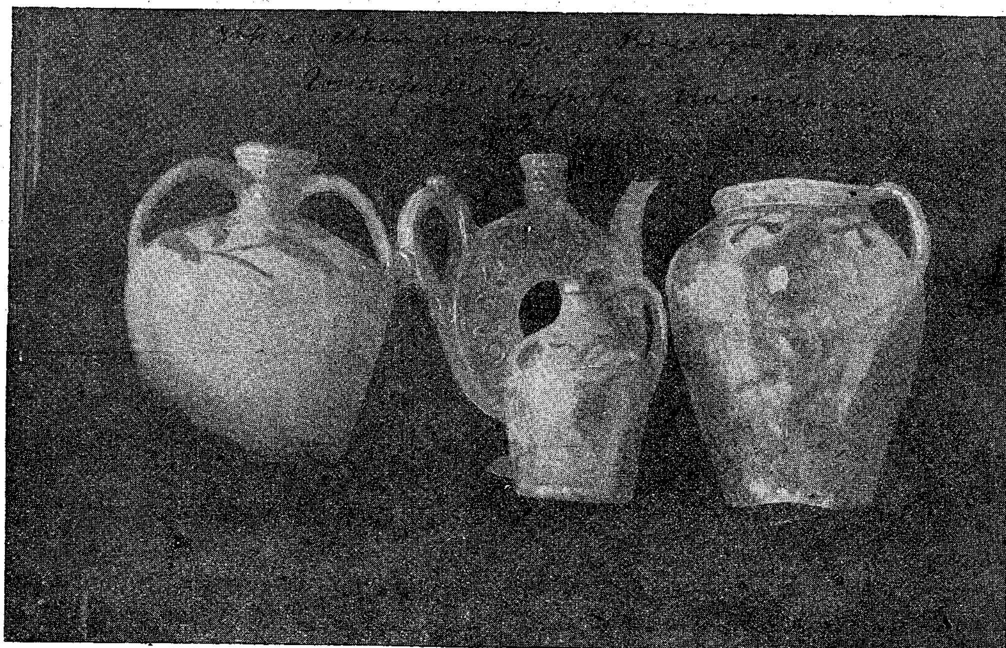

Гончарські вироби полонених Українців у таборі у Вецлярі

добре булоби зараз, спільними силами, зліквідувати Коцура, але у „дідуся“ пляни інші і ґрупа посувається далі.

Короткий переїзд до Головківки роблю на кулеметній бричці, бо ще на Херсонщині, під час довгого нічного переходу, пересівши з коня на цю саму бричку відпочити, заснув і приморозив собі пальці на правій нозі. Зараз нога розпухла і не можна взутись. В Головківці почуваю себе дуже погано і лежу в селянській хаті, оточений чуйною опікою господарів.

Приходять старшини, оповідають, що з краю села дуже гарний краєвид: видно Медведівку, Тясмин і побережа Дніпра, видно копулу Мотриного Монастиря над лісами. Місцевість — маленький Кавказ: Гори, яри, все вкрите лісом. Оповідають, що до штабу ґрупи приїхали післанці просити Отамана і всіх старшин на весілля до отамана Богдана, десь під Олександрівкою: що „дідусь“ відпустив декілька старшин, щоб погуляли і розвідали, що треба. Про зухвалі наскоки Богдана на большевиків і денікінців нам оповідали ще в Матвіївці. Розпитуємо про нього нашого господаря. Господар, колишній гусарський вахмістер, добре орієнтуючись у військових справах, охоче оповідає.

— Що це — Богдан — прізвище його, чи псевдонім? — питає один старшина.

— Бачте... Він байстрюк. Мати дівчиною-сиротою принесла його з наймів з Чигирина... А як люди питали, де взяла, казала — Бог дав... Через те кажуть і прозвали його Богданом.

Виросло у злиднях в орла-парубка... Пішов на війну і вернувся відзначеним підстаршиною; а як почалась отут у нас боротьба — Богдан і почав „коники викидати“. Тай заливав же він горячого сала за шкуру москалям! Пішла слава: Отаман Богдан — Отаман Богдан!..

А воно всього війська: сам отаман, візник — теж добрий хлопець, та пара добрих коней у тачанці. На тачанці у нього кулемет „Кольт“, а до крила привязаний легкий німецький міномет.

У візника ручний кулемет „Люйс“. І ото підізджає було в ночі під яку стацію заповнену потягами та військом, найбільш, як ото відступали большевики, а потім денікінці, і пішов „воювати“! Лівою рукою стріляє з кольта; а правою одягає на міномет міни і пускає їх; кучер з „Люйса“ строчить... Ті собі стріляти в темноту, не знаючи по кому, і підійметься такий „бій“ — як би зійшлось дві дивізії...

Звичайно — паніка...

Покидають все і тікають, хто потягом, хто пішки, а Богдан заїде на покинуту стацію і їде до найближчого села. Побудить кулеметом дядьків і посилає, щоб забрали собі майно та зброю.

Звичайно, як хоче зробити якийсь напад, де треба більше людей, то тільки передасть одному, другому і до його збіжиться півсотні добрих верхівців, — наших хлопців на це діло два рази запрошувати не треба, — але більше любить сам.

А стріляє бісова кров — аж чудно!

Як нема з ким битись, виїде з нудьги у степ і бє з кулемета заяців...

Так ото і живе „на колесах“... Рідко до своєі пустки-хати повертає.

Де ніч застала — там і ночує. Всюди пошана йому за відвагу; і нагодують, і чарку дадуть, і дівчата не цураються, а оце — женитись задумав... Та бач — „губа не дура“ — хоче, щоб ґенерали у його на весіллі гуляли...

З дальшої розмови довідуємося, що „байстрюк“ Богдан покохався з дочкою першого господаря у своїм же селі, але батько і слухати не хотів про шлюб і „випросив“ Богданових сватів з хати, заявивши, що віддасть свою одиначку тільки за поважного господаря, а не за „голодранця“, у якого одна хата та й та з побитими вікнами, і який не дбає про те, щоб щось мати. Не помогли і сльози дівчини, яка любила Богдана.

Тоді Богдан став „свататись“ трохи оригінальним способом... Проїзджаючи щодня коло хати своєї коханої — кожний раз випускав по вікнах півстрічки з кулемета. Більшість селян держала сторону Богдана. Нарешті батькові надоїло ховатись попід лавки і він згодився на шлюб.

На весілля з'їхалось багато озброєних людей з цілої округи, які навезли продуктів і горілки, щоб мав чим Богдан частувати, не з тестевого...

Весілля з сальвами, з ракетами, гулялось на цілій вулиці не один день. Такі весілля бачила Чигиринщна тільки мабуть ще при гетьманах.

Бачучи пошану населення до зятя і що навіть полковники приїхали на весілля (був здається і наш полковник Лощенко) — батько примирився і за столом цілувався вже з Богданом, виговорюючи ще за побиті шибки...

Постать Богдана — цікава і знана на Чигиринщині і я ще вернусь до неї.

Під вечір, я розхворівся зовсім. Прийшов лікар, поставив термометер — 39,2. Лікар розводить руками: чи від ноги, — чи — тиф, якого обявилось декілька випадків. В кожному разі в похід, на мороз небезпечно, а ґрупа рано виступає.

Прийшов брат зі штабу, почали радитись. Лікар пропонує відправити у Медведівку до лікарні, куда відправив вже двох тифозних. Виручає господиня:

— У монастир, до гайдамаків! Там і лікар є, і черниці доглянуть краще як, в лікарні...

Братові думка подобається:

— Звичайно... Будеш в безпечнім місці, між своїми. Ми ще у цьому районі пробудем деякий час, будеш певно мати звязок з Холодним Яром, як поправишся — прилучишся...

Рішаємо, що завтра господар відвезе мене підводою до монастиря. Пишу рапорт і в вечері брат приносить дозвіл і лист до отамана Чучупаки.

Рано забігають прощатись старшини, козаки... ґрупа виступає. Не хочеться розлучатись з людьми, з якими два роки „стремено — до стремена“ ділив бойове життя... Але — цеж не надовго... Рішаю ще день перележати у гостинних господарів.

Заживаю залишену лікарем „аспірину“, господиня частує „малинкою“ і заганяє спати на горячу піч у просо...

У вечері приходять селяни, точаться розмови про минуле і майбутнє. Мене дивує їх обзнайомленість з історичним минулим України, національна свідомість. Балакають про Центральну Раду, „яка ловила гав“, про Скоропадського, „який спаскудив звання Гетьмана“, про Коцура, „який зганьбив стару гетьманську столицю Чигирин“; про те, як, ще задовго до революції, на Чигиринщині заклалася була широка підпольна організація в селах, яка ставила собі за ціль відібрати колишні козацькі землі у поміщиків і вернути незалежність Україні.

Був вибраний Гетьман — свій же розвинений селянин, який був у війську підстаршиною і села при-

пасаючи зброю готовились до повстання. Була суворо захована конспірація. Але якийсь дядько похвалився під великим секретом жінці, та, так само „під секретом“, Боровицькій попаді, та попові-москалеві, той приставові, той — викликав військо і в наслідку багато селян, в тому числі і оповідаючий, — „прогулялись у Сибір, де неодин загинув“.

Пригадую собі, що читав колись про „Чігірінскіе аграрниe волненія“... Чи це не характеристичне, що революціонери Дейч і Сераміфович, щоб підняти на Чигиринщині революційне повстання — користуються гаслом самостійности України, повторюють Залізняка і показують селянам „золоту грамоту від царя“, в якій він дозволяє відбирати землю у панів, вибрати собі гетьмана і повернути козацькі вольності. Чи не характеристичне, що тут, на тайних радах, в ночі у лісах, селяни вибирають собі гетьмана в той час, як тоді, на більшости України, було давно забуте і нічого не казало селянському серцю слово — гетьман. Може тому, що тут, біла церква над Суботовим, в якій висіла табличка: „Тут був похований гетьман України Богдан Хмельницький“ — не дозволяла його забути.

На другий день почуваю себе трохи краще і рішаю їхати до Мотриного Монастиря, але не підводою, а помалу верхи. Сідаю на коня „по дамськи“, бо права нога в великому валянку не влазить в вузьке кавказьке стремено.

Проїзжаю коло школи.

На фронті її напис: „Головківська вища початкова школа“, а над ним гарно зроблена з каменю розкрита книжка.

На обох сторінках виписано:

„Учітеся брати мої, думайте, читайте, і чужому научайтесь — свого не цурайтесь“. Коло школи, з дерев'яними рушницями граються „в війну“ школярі.

Кричать „Слава“ і „Вперед за Україну“. Стримую весь час свого „Абрека“, який відпочивши — просить ходу. Виїзжаю за село і перед очима розлягається дійсно чарівний краєвид.

Головківка на горі.

Від неї спускається на кілька кільометрів розлога долина з трьох боків оточена горами, вкритими лісом, а з четвертого якимсь білим з темними плямами гірним хребтом, щось ніби Карпати або Кавказ в мініятюрі.

Здогадуюсь, що це пісчані Кучугури за Тясмином, про які оповідав господар. З права, в кінці долини, Медведівка. Від неї ліворуч, попід гори, іде смугою і ховається в лісі і в ярах село Мельники.

Вся місцевість дійсно нагадує Кавказ у зменшеному розмірі. Гори вкриті лісами, роблять на обрії чудові везерунки, перерізані глибокими ярами. На хвилястих полях, куди не глянь — високі кургани — могили.

Видно, що тут колись „бували діла“ — було кого і ховати.

В переду на ліво видно над лісом церковну копулу.

Це — Мотрин монастир — штаб Гайдамаків.

(Далі буде)

Два роки в Українській Армії

(Спомин 17-літного підхорунжого)

Написав: *Зенон Стефанів*, б. підхор. У. Г. А.

Продовження

15-го червня почався наступ на польському фронті. 9-та бриґада наступала на правому крилі нашого фронту.

12-го червня вийшов І. курінь з Кривенького до Чабарівки, де задержався на нічліг. Другого дня заняв курінь село Городницю. 14-го червня входимо до села Товстого, де недавно ще були польські стежі. З Товстого машеруємо в напрямі на Вікно, яке рано 15-го червня і занимаємо. Наші розвідчики донесли, що ворог укріпився на горбах перед селом Остапєм. Дві батерії 9. гарматнього полку почали острілювати ворожі позиції. Коло полудня пішли в наступ дві сотні, але ворога не зрушили з місця. Одна із наступаючих сотень (3-тя), що складалася з новобранців-Покутян, мала шість ранених і одного вбитого. По цих втратах сотня почала відступати. Вина це була команданта сотні, який не зумів вдержати новобранців у руках тоді, коли вони збивалися під ворожим вогнем до купи і йшли в розтіч. Аж вечером, коли всі сотні пішли в наступ, вибито ворога з позиції, де лишив він кількох убитих і ранених. Чета звязку взяла теж участь в наступі на правому крилі, як продовження розстрільної І-ої сотні. Вечером увійшов цілий курінь до Остапя.

16-го червня досвіта перейшов наш курінь через Скалат, а 19-го вмашерував з іншими частинами 9-ої бриґади до Тернополя. До самого Тернополя не мали ми більшої битви, крім менших сутичок. В одній із таких сутичок був ранений четар Поклітар, Буковинець.

Населення місцевостей, занятих нашими частинами, витало оваційно своє військо. Голосилося багато добровольців до армії. Новий дух вступив у військо, хоч бракувало амуніції і не було в що одягнутися. Босі і обдерті машерували стрільці, але з новими надіями забувалося про всі браки і недостачі. В твердих кроках стрільця значилася його ціль. Якою малою дрібничкою видавався нужденний одяг, з якого визирало тіло.

З Тернополя наступає курінь вздовж Серету в напрямі Бродів. По дорозі занимає місточко Підкамінь.

23-го червня досвіта дійшов курінь до села Пеняків, недалеко Бродів. В селі ворога вже не було. На другому кінці села заряджено відпочинок, бо підїхали кухні і мали роздати вчерашню вечеру. Як тільки стрільці уставилися в ряди коло кухонь, — почали Поляки стріляти з боку, з поблизького ліса, з ліва. Зчинилася велика метушня. Всі почали в паніці тікати. На подвірю, де спочивали телефоністи, стояли рядом скорострілі, які тільки що знято з коней.

Скорострілі, так як стояли, почали стріляти, але зараз таки перестали, бо могли вибити своїх. Ми вибігли на край села, де командант куріня, сот. Шмідт старався спинити втікачів. Коли він мене побачив, приказав мені негайно зробити з телефоністами лінію на поблизькім горбку. Коло себе мав я не більш 12 або 13 стрільців з чети звязку. На визначену лінію ми не вспіли підійти, бо дісталися під скорострільний вогонь. Тому я наказав окопатися на середині горбка, де кінчилося жито і відстрілюватися. Поляки почали наступати. Всежтаки під нашим, хоча слабим вогнем, не посувалися вже так відважно. На право від нас дійшли вони вже дуже близько, вискакували вже з поза хат і кричали, щоби ми піддалися, острілюючи нас рівночасно криловим вогнем. Положення наше стало майже без виходу. З переду наступала сотня із скорострілом, з боку і з села, на віддалі кілька кроків, показувалися вже поодинокі польські вояки, за нами горб, через який неможливо було перейти, дієтавшися під скорострільний вогонь, а з лівої сторони, — непроходиме багно. Тих кілька набоїв, що ми мали, то вистріляли; не лишилося нічо іншого, як перейти через багно і скритися в поблизькому лісі, куди правдоподібно відступив курінь. З правої сторони нашої розстрільної, яка доходила майже до крайньої хати, почули ми голос ст. стр. Дубини: „Хлопці, за мною!“ В той же мент він побіг в сторону найблищої хати, а за ним побігло кількох стрільців, які найблище коло нього лежали. Я не міг зрозуміти, чому він лізе вовкові в зуби, але відрухово підірвав решту розстрільної і ми добігли до села. Кількох ворожих стрільців, що були найблище, як тільки побачили, що ми біжимо в їх сторону і заскочені тим, почали городами втікати дальше. Я зрозумів аж тепер, що не було іншого виходу, як перебитися через ворога, але до такого переконання прийшов перший старший стрілець, який у военному ділі був більше досвідчений, як підхорунжий, який перед роком вступив до війська. Ми поодиноко перебігли краєм села, окружили горб і опинилися за ним. Дубина провадив перед собою полоненого, якого захватив по дорозі. На зустріч нам ішла 2-га сотня, яка ворога відігнала дальше, а курінь вже упорядкований, наступав дальше.

Що наступив такий інцідент, — то була це вина команданта куріня, який іґноруючи зовсім ворога, не зарядив обезпечення куріня, в часі, коли мала бути роздана пожива.

Ст. стр. Дубина за виявлену ініціятиву був іменований вістуном, а стр. Івасечко, який тоді був легко ранений в руку, — старшим стрільцем, а четі звязку І-го куріня було уділено похвалу в приказі Бриґади.

24-го червня курінь занимає Броди, де стоїть до 27. червня, — до початку відвороту. В Бродах стояла тоді Команда Бриґади.

Як ми відступали з Бродів, то замітне було те, що разом з військом утікало дуже багато Жидів, возами а навіть пішки, з клунками на плечах. Тоді зголосився до чети звязку доброволець-Жид, Яків Ґросман, що пізніше помер на тиф на Україні.

Почався відворот. Дух у війську помітно упадав. Траплялися де-неде випадки дезерції. Амуніції зовсім не було. Курінь всежтаки, хоч і голіруч, — здержує цілий час наступаючого ворога. 2-га сотня взялася на спосіб: стрільці поробили собі з дерева клепала, такі, яких уживають по церквах в страсний тиждень і бодай в той спосіб страшила ворога. За це жартобливо називано від тоді 2. сотню „паламарями.“

Вечером, 16. липня курінь дійшов до села Вільхівчика під Гусятином, де мав бути нічліг, для куріня вже останній нічліг в Галичині. Та в ночі затрівожено курінь, бо ворог наступав на пяти.

Щойно збиралося на свитанок, як дійшли ми до гусятинського моста. Тихо, без словечка, без пісні стрілецької ступала сотня за сотнею босими ногами по тім мості на Збручі. Кожний із нас, зі стисненим з жалю серцем, оглядався в останнє на рідну землю, а як тільки перейшли останні відділи, — спалили сапери міст.

Мости спалені... Чи ще повернемо?.. Як і коли?..

VI.

В Гусятині за Збручем скупчилася велика сила обозів із ріжних тилових установ, які попереднього дня не вспіли виїхати дальше. Були то валки Окружних Команд, харчових урядів, стацийних Команд, військові пекарні, шпиталі ітп. Поміж військовими обозами бівакували також численні вози із цивільними втікачами.

Шоса на Камянець була така завалена тими обозами, що про якийнебудь поспіх в дальшій їзді не могло й бути мови.

Рано, 17. липня показалася на чабарівських горбах ворожа розстрільна, а від сторони ліска, в Гусятині на галицькім боці і кіннота. Незадовго загреміли із Чабарівки гармати, які почали острілювати обози. Настала паніка.

Обози збилися в кілька рядів на дорозі і попри дорогу, але вкінці упорядковані відділами державної жандармерії, помалу відїздили поза стрефу обстрілу.

Наш курінь заняв позиції коло кладовища і скорострільним вогнем здержав ворога, який певний, що військо наше не має амуніції, дуже відважно наступав. Що правда, то амуніції не було, але скорострілі все мали кілька запасових лент, а стрільці або зовсім не мали, а як мали, то по кілька набоїв, які наказано було дуже берегти. Крім того батерія хор. Грицькевича з 9 гарм. полку, що була уставлена за церквою, зараз за нашою лінією, вистрілила кілька картачів, так що ворожа розстрільна не важилася форсувати Збруча.

Десь коло полудня вийшов наш курінь із Гусятина, де залишилися ще два панцирні авта, які мали боронити переправи на Збручі до вечера. Пізно в ночі прийшли ми до села Летави, де призначено нічліг.

Та здається мені, що нікому не спалося тієї першої ночі за Збручем.

На дворі вже сіріло. Із стодоли, де кватирувала моя чета, понісся тужливий голос сопілки. Виходжу із хати. Ніхто в стодолі не спить. Лежать всі на соломі, а стріл. Яковець із Джурова, снятинського повіту, сидить спертий до стіни та грає немов говорить. А в мельодії тій несуться дитячі спомини цих селянських хлопців, біль, досада, що їх тепер всі відчували.

Думками всі ми в нашій Батьківщині, оттам на Підгірю, над Прутом, коло родин наших... Із Яківцевої сопілки поплив плач-скарга до матері, що син її давно вже немає на собі сорочки, а босі ноги поранилися від негоди та походів.

18. серпня вийшов наш курінь через Лянцкорунь до Смотрича, де відпочивав два дні. 25 липня, переходячи через Балин і Дунаївці, ми задержалися на довший час в селі Гуті Глібівській, в новоушицькім повіті. Тут перебули ми до 6. серпня, — до початку

В Тухолі. В горі стоїть з ліва підхор. Стефанів, автор споминів

офензиви на Київ. В Гуті перемінено австрійське озброєння на російське, тому що до австрійських крісів не було звідки взяти амуніції. Російське озброєння дістала тоді, здається мені, ціла УГА. від Наддніпрянського постачання.

В Гуті перебрав команду куріня замість сотника Шмідта пор. Давибіда, дотеперішній командант 2-ої сотні; другу сотню обняв чет. Поклітар, який після вилічення рани вернув зі шпиталю.

Перші тижні після переходу зз Збруч були тяжкі і погані. Населення відносилося до нас трохи що не ворожо, уважаючи нас за Австрійців, до того ще явно симпатизувало з большевиками.

Траплялися часто випадки большевицького аґітування місцевих селян між нашими стрільцями. Це не приносило їм ніякої користи, бо часто наші стрільці побивали тих аґітаторів. Був приказ, щоби з населенням обходитися якнайкраще, щоби не зражувати до себе. І справді, галицькі частини за час свойого побуту на Україні, не входили в найменший конфлікт із населенням, чим здобули собі величезну його симпатію. В перших днях переходу за Збруч, не можна було купити ані хліба, ані молока, бо люди, хоч і мали, та не хотіли продати. Перших три тижні панував у війську майже голод, а ще й до того бракувало зовсім соли.

Населенню не можна було цього всього брати за зле, бо був то тоді елемент національно майже несвідомий. Територія та переходила часто з рук до рук (маю на думці призбручанські повіти), — велися бої — большевикиж обіцюючи всякі блага, не вспіли реально показати свого режиму, тому і населення їм сприяло. Але люди в дальших повітах були вже національно свідомі, а зазнавши довше большевицької влади, відносилися дуже ворожо до большевиків, творили густо-часто на большевицьких задах диверзії, — нас Галичан дуже щиро приймали.

З большевиками стрінувся наш курінь перший раз дня 8. серпня в часі наступу І. Гал. Корпусу на Жмеринку. Разом з іншими частинами 9. Бриґади, курінь провадив цілоденний бій з большевиками за Браїлів, який тогож дня пополудні був взятий.

З Браїлова перейшов курінь ще тієї ночі до Гніваня, де є одна з найбільших цукроварень на Україні, звідки дня 10. серпня вже з другими курінями Бриґади вмашеровує до Винниці, яку того дня рано здобула запоріжська дивізія.

У Винниці відбулася військова парада. Гол. отаман Петлюра з балькону готелю поздоровляв побідні частини. Дуже чисельно зібрані Винничани (того дня була неділя), — справді радісно і щиро витали рідне військо.

Перша ішла запоріжська кіннота, — на добрих, гарних конях, козаки в шапках з ріжноколіровими шликами, добре одягнені. Здавалося, що то воскресли Богунові лицарі в його полковій столиці. За кіннотою ішла твердо під такт музики галицька піхота, а дальше артилерія, панцирні авта, обози... Лунав один радісний оклик: Слава Українській Армії!! Слава Галичанам!!

Досвіта 17. серпня переправляється курінь поронами і човнами під ворожим обстрілом через ріку Бог, коло села Павлівки і починає від полудневого заходу наступ на Калинівку, дуже важну вузлову стацію.

Калинівку боронили найкращі комуністичні большевицькі відділи. На право від нашого куріня наступали інші відділи 9. Бриґади. Курінь наш заняв фронт більш-менш одного кільометра проти ворога, який сильно укріпився вздовж залізничого шляху в сторону Хмельника. Четверта сотня на правому нашому крилі дійшла була до самого тору, але не могла ворога зрушити з місця. Решта сотень наступали помалу під пекольним скорострільним вогнем. Наша

Ранені підчас офензиви Копичинці-Золочів старшини 5-тої бриґади у лазареті

артилерія і панцирні поїзди густим вогнем непокоїли ворога. До полудня курінь мав вже кільканадцять убитих і ранених, але ворог тримався дальше.

Нечайно большевики вискочили зза тору до протинаступу на 4. сотню, що була найблище тору. Сотня, заскочена несподіваним протинаступом, почала помалу, спершу тільки поодинокі стрільці, а дальше і більшими гуртами поспішно відступати. Большевики вийшли вже на 40-50 кроків перед свою лінію. Фронт наш захитався. Ліве наше крило почало хвилюватися і відступати.

Тоді командант куріня, пор. Давибіда вивів до бою останню резерву куріня: чету саперів, чету скорострілів і мою чету звязку. Ми з окликом: „Вперід! Слава Україні!“ — почали бігти наперед. Зараз таки стрінулися ми з відступаючою четвертою сотнею, яка завернула і почала наступати разом з нами. Підчас цього нашого протинаступу, впав тяжко ранений в живіт чет. Чорнописький, курінний адютант, родом з Чернелиці, городенського повіту, який не позволив себе винести з під граду куль стрільцям, які хотіли його рятувати, кажучи: „вмираю за Україну! Мені ви нічого вже не поможете, а вашим обовязком є йти вперед!“ І справді, коли большевики почали вже тікати, — чет. Чорнописький помер. Крім того був тяжко ранений в обі ноги телефоніст Климкович і був вбитий пострілом в голову сапер, якого називиска я не затямив.

Друга сотня, що була на лівому крилі, вступила вже в рукопашний бій з ворогом. Нам було до ворога не більш як 200 кроків. Втім несподівано з правого боку знялася курява. То бриґадна кіннота під проводом пор. Мостюка вдарила з боку на ворога, який не сподіючися тієї атаки, — оторопів.

Праве вороже крило лишилося на полі бою. Не було для ворога пощади, а ліве вороже крило в безладдю пішло в розтіч.

Пополудні Калинівка була здобута. Ворог полишив понад сотню убитих, але й курінь наш поніс великі втрати, — 14 убитих і кількадесять ранених.

18. серпня ціла 9. Бриґада дійшла до Махнівки, а 19. серпня рано, на Спаса, вмашеровує Бриґада до Бердичева, де розміщено наш курінь на Білопільській вулиці. В Бердичеві оставили більшовики багато майна, — головно амуніції. Крім того були в Бердичеві скіряні заводи, з великими запасами скіри, якою можна було обділити цілу армію. Щоправда, нашому куріневі видано черевики, але вони були так погано шиті, що по місяцеві зовсім розлізлися.

В Бердичеві оставлено цілу 9. Бриґаду як резерву армії. Куріні по черзі держали ґарнізонову службу в місті. Наша чета звязку одержала 5 нових апаратів і 30 кільометрів нового телефонічного дроту. Для вістуна Дубини була то правдива радість, бо дріт, якого уживала чета звязку, — був майже не до ужитку, а вістун Дубина з будівельною стежою нераз цілими ночами звязував та направляв той дріт, з якого і так була мала користь, бо ізоляція на дроті була ціла, а дріт в багатьох місцях був перерваний, ізза частого його звивання і розвивання.

В ночі на 31. серпня прийшла повна нових надій та сподівань вістка: Київ взятий! Друга коломийська Бриґада обсадила вже мости на Дніпрі!

(Докінчення буде)

Українське військо у княжі часи

Написав: *І. К.*

Продовження

5. Орґанізація війська. Зброя.

Найвищу владу над військом у війні і в мирі мав князь. Як в одному князівстві князів було більше, найвище командування належало до князя-батька або до найстаршого в роді. До князя належала орґанізація війська, утримання дружини, ставлення й удержання укріплень, приготовлення оборони; князь своєю владою починав війну, укладав союзи, приймав згоду. На всі ці справи деякий вплив мала боярська рада або дума, що засідала при боці князя; з нею князь радив »про устрій землі, про устав землі, про війну«; але це був орґан тільки дорадний, князь не був обовязаний іти за порадою бояр, сам мав рішаючий голос. Деколи до значіння приходило теж віче, рада представників всеї землі; віче могло прийняти жадання князя або їх відкинути. Так 1149 р. Ізяслав в часі війни з Юрієм питав київську громаду: »Заявіть нам, чи можете за нас битися?« Кияни вимовилися від участи у війні й порадили князеві уступити на якийсь час з Київа. — Підчас походу функції воєнної ради сповняли бояри або старша дружина при співучасти військових старшин.

Свою воєнну владу князь сповняв сам або передавав її молодшим або залежним від себе князям і боярам. В правилі воєнну владу міг сповняти тільки князь: »боярина не всі слухають«. Тому у воєнний похід нераз їхав навіть малолітній князь, а фактичний полководець видавав прикази в його імени.

Підчас війни полководців звали воєводами. Це не постійний уряд, а тільки титул старшини, що проводить військом. Воєводами можуть бути вищі урядники земські, як тисяцькі, або надворні княжі урядники, як печатник, дворецький, врешті і звичайні бояри без урядів. Воєводство трівало звичайно короткий час, підчас воєного походу.

В часі мира воєнну владу мають адміністративні урядники іменовані князем. Городами заряджують посадники; до них належала будова і обнова укріплень; помічні функції при них мають городники. В більших округах, або тисячах мають тисяцькі. З військових справ до них належало мабуть формування народнього ополчення, воїв. Під їх проводом були сотські, начальники адміністративних сотень і десятські, мабуть урядники по городах; по селах знов були старости.

Удержання війська ішло з ріжних жерел. В найдавніших часах князь вів дружину на полюддя, — реквізиції із підбитих »племен«. Як настане місяць листопад, оповідає Константин Порфирородний, »їхні князі виходять з усею Русю з Київа і йдуть на полюддя цебто в округи Словен, Деревлян, Дреговичів, Кривичів, Сербів і інших Словян, що є підвладні Русам і перебувши

там цілу зиму, в місяци квітні, як розстане лід на Дніпрі ріці, приходять у Київ«. Пізніше ці реквізиції перемінено на дань під тим самим іменням.

Але підчас війни появляється обовязок сільського населення приймати військо на покорм; це знаємо особливо про чужі війська, як Поляків і Угрів: »Ізяслав післав Угрів на покорм в Устилуг«. (1151 р.)

Володимир, як було згадано, призначив на військові ціли судові доходи, звані вирами: »війни багато, — вира хай буде на зброю і на коні«. Може були і інші оплати, призначені на військо.

Дружина й оружники удержувалися із маєтностей, які давали їм князі з обовязком військової служби. Наємні частини діставали плату грішми і зброєю і з часів Ярослава знаємо теж, що й народні вої діставали плату грішми.

На потреби війська князь мав маґазини зброї, табуни коней і ін. Підчас нападу Половців 1068 р. народнє віче посилає до князя: »дай, княже, зброю і коні, будемо битися з ними«.

В часі походу харчі для війська добувають зажитники, що йдуть в зажиття.

При війську мали заняття всякі ремісники, як лучники і тульники, що робили луки і тули до стріл, сідельники, щитники і ін.

Зброя зветься загально оружжє. Зачіпною зброєю є передусім списи ріжних родів: сулиця, короткий спис до кидання здалека; рогтиця, також коротка, носилося її за поясом; рогатина, з гаком до тягнення; такий самий мабуть оскіп; звичайне копіє, з залізним кінцем на деревлянім дручку, що звався оскепище. Меч вживано все варяжський, довгий приблизно на метер, широкий, обосічний, з масивною ручкою прикрашеною нераз орнаментом. Шабля була дещо довша від меча, закривлена, гостра з одного боку; топір, топірець і ніж доповнюють цю зброю.

Лук з тетивою, на яку накладають стріли, що переховуються у тулі; тул буває бобровий. За Данила згадується якийсь інший рід лука, рожанець. Пращею метали каміння.

Охоронна зброя: броня (у війську Данила люди були в яриках, якихсь бронях на зразок Татар) клалася деколи під убрання; у заповіті Володимира Васильковича згадуються »броні дощаті«; шолом був деколи прикрашений малюнками: на шоломі Ізяслава »був написаний святий мученик Панталеймон золотий«; прилбиця — інший рід шолома, чи його частина? — згадуються прилбиці вовчі і борсукові; щит служив для заслони тіла.

Зі збруї на коні є сідло — »коване сідло«, у Данила сідло з золота паленого; в якому згадується лук сідельний; поводи, стремена. Коні Данила були в личинах і кобрах скіряних.

При облозі городів згадують важкі машини або сосуди ратні: таран, порак, праща. Вони вживалися до метання каміння і до розбивання мурів.

Під 1184 р. читаємо, що у Половців добуто тугі »луки самострільні, ледви 50 мужів могло напрягти«. 1231 р. »був лютий бій у Чернигові, що і таран на нього поставили, кидали каменем на півтора перестріла, камінь такий, що могли чотири сильні мужі підняти.

6. Приготовлення до бою.

Перед боєм відбувалося уставлення і перегляд війська, — це звалося ізрядити, ізполчити, пристроїти військо.

Бойова формація складалася із передніх частин, званих сторожею, і головного війська або полку.

Сторожа виправлялася вперед перед головними силами. Вона мала завдання слідити за рухами ворога і добувати язики, бранців, від яких можна було дістати потрібні відомости. Провідників, що вели військо у незнайомій землі, називано вожами. Свої відомости сторожі пересилали до командування. При стрічі з меншими відділами ворога сторожі зводили бій. Як ворог наступав більшими силами, сторожі верталися до головного війська і тут діставали нові завдання.

Головне військо, полк, поділялося перед боєм на середину або чоло і два крила, праве і ліве. В цей загальний бойовий порядок уставлялися ріжні роди зброї: дружина й ополчення, тяжкозбройні і легкозбройні, піхота і кіннота. Знаємо в ріжних часах ріжні комбінації порядкування війська.

I) В битві під Листвином 1024 р. Мстислав ставить »в чоло« Сіверян цебто вої (ополчення), а дружину дає на крила; порядок був отже такий:

дружина	вої	дружина

II) В битві під Києвом 1036 р. Ярослав поставив Варягів, цебто дружину, по середині, по правій стороні Киян, по лівій Новгородців, — значить вої; це дає такий лад:

вої	дружина	вої

В обох цих битвах була сама піхота.

III) В поході на Половців 1093 р. як передні частини є стрільці, як головне військо князі — Ростислав по середині, Святослав по правій стороні, Володимир по лівій; в кожнім полку була мабуть і дружина і вої.

1)	стрільці		
2)	друж. і вої	друж. і вої	друж. і вої

IV) В битві над Трубежом 1149 р. по обох сторонах як передні сторожі є стрільці, за ними полки; стрільці Ізяслава це Чорні Клобуки і молодь, Юріеві стрільці — »дикі« Половці; в самих полках є і дружина і ополчення (Кияни, Поршани), — але як ці частини були розставлені, не знаємо. — В битві над Рутом 1151 р. сили обох сторін були такі самі.

V) В славному поході Ігоря на Половців 1185 р. військо ішло в такому порядку: на переді полки, — молодий Володимир Ігоревич (мабуть з українською молодцю), Половці — Ковці під проводом Ольстина, і »стрільці, що були виведені від всіх князів«; за ними як головна сила три полки князів, — по середині Ігор, на право Всеволод, на ліво Святослав, в цих полках була і дружина і »чорні люде«. Все те була кіннота, але селяни мали гірші коні. Схематичний образ був мабуть такий:

стрільці	молодь	Половці
друж. і вої	друж. і вої	друж. і вої

VI) В поході Данила проти Ятвягів 1251 р. по середині іде піхота в повних зброях, зі щитами і копіями, цебто оружники, по боках стрільці з луками в руках:

стрільці	оружники	стрільці

VII) В іншому поході 1256 р. стрільці ідуть попереду і по боках, по середині Данило з малим відділом »оружних отроків«, за ним дворський з іншим полком, здається в такому порядку:

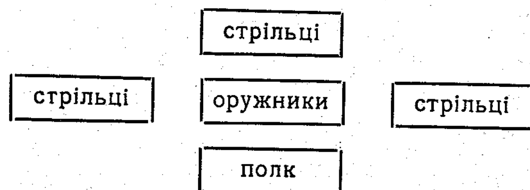

Ці ріжнородні способи порядкування війська можна звести до оцих головних типів:

А) Чоло і оба крила є зложені з однородних частин: нпр. всюди є дружина і вої (III, V). Треба думати, що тоді кожне крило було рівно сильне як чоло.

Б) Чоло є сильніше, крила слабші: в чолі стоїть дружина, на крилах вої (II); в чолі дружники, на крилах стрільці (VI, VII).

В) Виїмково крила є сильніші як чоло: дружина стоїть на крилах, вої в чолі (I).

Як оглянемо склад окремих частей фронту, бачимо такі комбінації:

а) До бою іде сама тільки дружина; так було нпр. в поході 1093 р., де Святослав мав самих тільки отроків.

б) Дружина і вої стоять поруч себе як окремі частини (I, II).

в) Дружина і вої є в мішаних частинах, злучені разом; при них окремі частини стрільців (III, IV).

г) Поруч себе знаходяться як окремі частини оружники і стрільці (VI, VII).

Дуже важко дати ближчі пояснення про склад і вигляд поодиноких частин.

Тактична одиниця означається многозначною назвою полк (цеїж назви вживається, як було сказано, на означення всього війська). Які великі були полки? На це маємо тільки одну вказівку, що відноситься більше до Половців як до нашого війська. Під 1097 р. читаємо в літописі: »Боняк (половецький хан) ізполчив вої свої, і було Давидових воїв 100, а у самого (Боняка) 300; і розділив їх на три полки і пішов на Угрів«. Полк отже має 100 людей. Але чи полки все були в такій силі, не можна сказати нічого певного. На які частини ділився полк? В тій самій битві Боняк дальше »поділився на дві части, по 50 на стороні«. Угорське військо там же поділяється на заступи; чи ця назва вживається і в нашім війську і чи це частини одно-значні з полком, чи менчі, не знаємо. Назви тисяцьких, сотських і десятських вказувалиб на інший поділ — але вони відносяться мабуть не до старшин військових частин, а до начальників теріторії, з котрих рекрутувалися відділи ополчення.

Полки здебільша мають однородний склад, як вказують назви — дружина, оружники, стрільці. Але тяжко відгадати, як виглядали такі частини, в яких разом була і дружина і ополчення: чи ополченці мали таку саму зброю як дружина і сповняли ті самі завдання, чи мали лекшу зброю і служили тільки як другорядна поміч для дружини.

Місце до бою по давньому звичаю вибирано на рівному полі, оболонні, щоби зручно розвинути сили. Як військо мало на меті тільки оборонну акцію, ставлено його над рікою, — це звалося заставитися рікою. Недалеко стояв обоз, з нього виходили війська озброєні.

Війська стояли напроти себе нераз пару днів, чекаючи ініціятиви противника. Тоді між обома військами між полками появлялися тільки одиниці, що окликами і шуткуванням старалися вивезти ворога з рівноваги; або там гонилися частини легкої кінноти.

Гасло до бою давали труби, деколи й бубни. Рівночасно з цим ставили хоругви і підіймали їх в гору; це звалося також напняти або возволочити стяг. Підняти стяг це була ознака самопевности; літопись 1149 р. каже про князів: »не знали думки брата свойого Андрія, що він хоче ударити на пішців, бо і стяг його бачили не возволочений, — бо він не був величавий на воєнний чин«. При стязі був хорунжий, стяговник і здається малий відділ, що пильнував стяга.

Кожний полк мав свою хоругву, мабуть також свої труби і бубни. У війську Юрія у Липицькій битві 1216 р. було 13 стягів і 60 труб та бубнів, у війську Ярослава тодіж 17 стягів і 40 труб та бубнів.

Князь, що мав провід у бою, видавав прикази, як і коли мають рушити ріжні частини. Іти в першу чергу на ворога, вважалося особливою честю, мабуть тому, що перший удар був нераз рішаючий. Між поодинокими частинами приходило часом до спорів, хто має дістати це першенство. Так 1183 р. »Володимир Глібович післав до Ігоря, просив у нього їздити на переді своїм полком, бо князі руські (київські?) далеко напереді їздили в руській землі; Ігор не дав йому цього; Володимир же розгнівався і вернувся«. Знов 1187 р. Володимир »випросився у Святополка і у Рюрика їздити на переді з Чорними Клобуками; Святославу було не любо пустити Володимира наперед перед своїми синами, але Рюрик і всі інші погодилися«. — Щоби не допустити до непорозумінь в останню хвилину, князь обїздить полки і кожний зокрема укріпляє на бій. Так нпр. 1231 р. Данило відзивається до своїх отроків: »Чи хочете бути вірні мені, щоби я міг іти на моїх ворогів?«; вони крикнули: »Вірні ми Богу і тобі нашому господинови, іди з божою поміччю!« Молодші князі приїздять до старшого князя і дають запевнення своєї вірности: »Батьку, хочемо голови свої зложити за тебе, а і честь свою оборонити«.

Був старий звичай, що битву починав князь сам, перший, символічним ударом копія. Вже під 946 р. читаємо про битву з Деревлянами: »зійшлися оба війська до бою і Святослав сунув копієм на Деревлян, і копіє полетіло між ухами коня і ударило в ноги коневи, — бо він був дитиною. І сказав Свинелд і Асмолд: князь вже почав, потягніть, дружино, по князеві«. В 1149 р. оповідається про князя Андрія: »виїхав перше всіх на противника, і дружина його за ним їхала, і зломив Андрій копіє в противнику своїм«.

Приказ до наступу давав князь згаданим вище висловом: »потягніть, дружино«, »потягнімо мужно, браття і дружино«.

(Докінчення буде)

Історія 8. галицької бриґади
(давншої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“)

Написав: *Др. Іван Карпинець*

(Продовження)

г.) Пляни й акція Поляків в 2. декаді листопада й наслідки цьої акції для Рудеччини.*)

Починаючи від 19., зглядно від 20. листопада (1918. р.), життя рудецького відділу, „Укр. Повіт. Військової Ради“, як і цілої Рудеччини стало ускладнюватися під натиском воєнних операцій Поляків. Для рішаючих українських чинників в Рудеччині надходили хвилі, в яких мусіли вони проявити ще більше активности, рішучости й підприємчивости, бо тут вже входили в гру воєнні операції, які безпосередно загрожували повітови. Та заки зачнемо займатися подіями в Рудеччині, мусимо перше приглянутися ходови подій у Поляків, а передусім: як, в якім напрямі і якими засобами розвивалася їх воєнна акція в цьому часі, бо тільки в цей спосіб будемо могли оцінити й рішення українських чинників в Рудеччині.

В днях 11. і 12. листопада заняв майор Стахевич Перемишль; це сталося, як ми вже згадували в попередному числі, на виразний приказ командуючого західною Галичиною ґен. Рої, який в цей спосіб здобув собі випадову браму на Львів. Він задумував прийти на поміч Львовови та за одним замахом зліквідувати Українську Армію у Львові. По опануванню Перемишля хотів тут Роя зорґанізувати дві ґрупи, з яких одна здовж залізничої лінії Перемишль-Львів, а друга здовж залізничої лінії Перемишль-Хирів-Самбір-Рудки Львів мала посунутися в напрямі Львова. Саме в цьому часі повернув з Маґдебурґа до Польщі Пілсудський та став начальним вождом. Зараз на другий день по своїм повороті (12. XI.) видав він ґен. Рої приказ (оп. ч. 2), яким наказував йому перервати операції на Спиші та зменшити сили ґарнізону в Новім Торзі, а заощаджені сили приказав використати не тільки до зміцнення залог в Тешинськім Шлеську, а л е й д о з м і ц н е н н я с х і д н о г а л и ц ь к о ї е к с п е д и ц і ї. В чотири дні пізніше видав Пілсудський новий приказ (Ч. ґен. штабу 478 з 16. XI. 1918.), яким звільнив Рою з команди в Кракові (до неї належав військовий заряд над західною Галичиною, Шлеськом і сумежними територіями разом з копальнями), а віддав йому безпосередну команду над ґрупою, яка була призначена до відсічи на Львів. В склад цеї ґрупи мали, на основі цього приказу, входити такі частини: 4. полк піхоти, 5. полк піхоти (давні леґіонові), 8. полк піхоти, 57. полк піхоти, 2. полк уланів (давні Л П.) і три тяжкі батерії, формовані в Кракові. Команда в Кракові мала ці відділи перетранспортувати залізницею як найскоріше до Перемишля та доставити поживи, муніції, летунів і евентуально панцирний потяг, утворити матеріяльну базу для цієї ґрупи та творити нові відділи. Сам Роя мав ждати на дальші прикази в Перемишлі. Цей приказ одержав Роя 18. листопада. Рівночасно дістав Роя від Пілсудського і лист, який подавав блищі інструкції політично-військового характеру, що відносилися до українсько-польського конфлікту. Ці інструкції є для нас дуже цікаві, а тому наведемо їх частинно в дослівнім перекладі. Отже Пілсудський писав: „Сконцентрування більшої сили в Перемишлі має на меті натиск на положення у Львові і приготування до його обсади. Одержані відомости є дуже суперечні. Політичні погляди на справу є також суперечні, а наслідком цього є невиразність політичної інструкції, яку Вам можу дати. Вона звучить, що ми цілком не пересуджуємо, як остаточно уложиться розмежування поміж Русию а Польщею, однак не можемо допустити, щоби нас викурювали й рабували. Якщо Ваше положення Вам дозволить, то мусите самі рішати. Старайтеся посунути забезпечення Перемишля можливо далеко на Схід так, щоби лучба зі Львовом могла бути вдержана. Не знаючи добре положення, не можу Вам дати докладних приказів – задачею-ж є: а) Натиск на Русинів і стан їх духа через сконцентрування військ в Перемишлі. б.) старання про забезпеку а принайменше улегчення лучби зі Львовом. ц.) у випадку, якщо це можливе, посунення на Схід, блище під Львів...“

Крім цього наведеного вище приказу інструкції та для ґен. Рої, видав ще Пілсудський приказ підполковникови Токаржевському, який перебував в Перемишлі і орґанізував військовий округ, щоби зробив все можливе для найскорішої допомоги обороні Львова. Цей устний приказ передав Токаржевському здається летун Стец, який 13. або 14. листопада прилетів до Перемишля.

Так отже польський начальний вожд приказав продовжувати дальше розпочату ґен. Роєю акцію в цілі опанування Львова а там дальше мало показатися, що з цього вийде. Ця воєнна акція йшла по лінії бажань всіх Поляків; вони всі, від скрайно правих починаючи, а на скрайно лівих кінчаючи, як це виразно зазначує Роя в своїй книжці п. з. „Legendy i fakty“, хотіли переняти владу на всіх землях давної Польщі, а тим самим і в Східній Галичині, тільки на користь польської державної рації (стор. 119). А коли владу в Галичині переняли Українці, то вже відразу можна було предвидіти, що без війни не обійдеться. Ця війна не була тільки наслідком починів польської народної демократії, яка все ставилася ворожо до всього, що українське. „Відповідальність за ці події 18. р.“ — пише дослівно Роя в згаданій книжці — — „поносить передусім правляча тоді наша (це-б-то польська) лівиця з тодішним премієром Морачевським на чолі і при владі. Ці поступові чинники могли в цьому часі цій польсько-українській війні запобігти, але цього не зроблено. Не Скарбек, Ґломбіньскі ані Розвадовскі, але ми „лівиця“ тоді рішали. Народова демократія „аґітувала“, підбурювала (podniecała) проти надмірних домагань (przeciw zbytnim uroszczeniom) Українців, але ми, польська лівиця цю війну непо-

*) На основі слідуючих творів: а) Bolesław Roja: „Legendy i fakty“; б.) Stanisław Rutkowski: „Odsiecz Lwowa w listopadzie 1918 r.“ (книжка видана у Львові в 1926 р., стор 32); в) Олекса Кузьма: „Листопадові дні 1918. р.“

Справлення ошибки: В попередному числі в підзаголовку має бути: в.) Повстання Української Повітової Військової Ради в Рудках (9. XI. 1918) та її діяльність до 19. XI. 1918. —

Рівнож напис під знимкою Др-а Околота є ошибочний; має бути: Пор. др. Іван Околот, голова „Української Повітової Військової Ради в Рудках“.

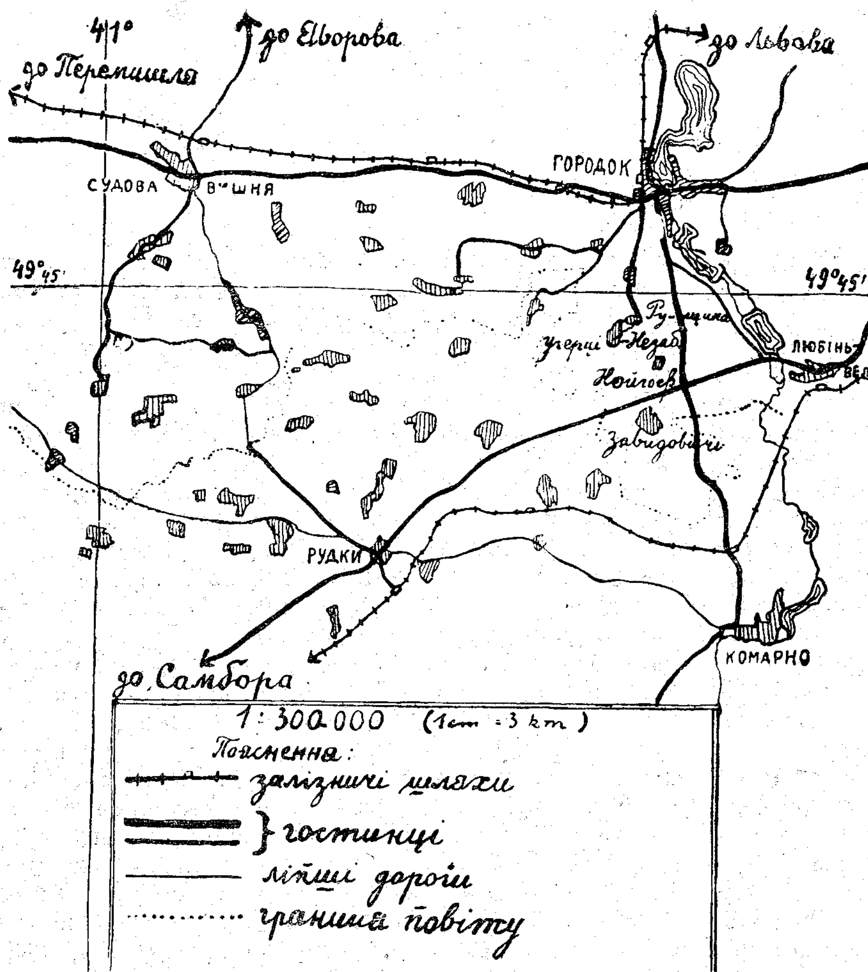

Орієнтаційний шкіц Рудеччини.

трібно з хвилею заіснування Польщі толєрували й провадили“ (стор. 161). Так говорить про цю війну один з її ініціяторів, та цими словами змалює він вірно тодішню дійсність. Наведені вище прикази й інструкції польського начального вожда, які фактично започаткували війну Польщі з Україною, ішли по лінії стремлінь всіх Поляків.

Але ця війна Польщі з Україною (точніше з Західно-Українською Народньою Республікою) не була спочатку для неї легка. Вже сама орґанізація операційних ґруп на Львів стрічала великі перешкоди, бо був брак людей. Згадані в приказі Пілсудського частини не представляли чисельно більшої сили. Тому ризико виправи на Львів було дуже велике, про що згадує сам Роя у відповіди до Пілсудського з 18 листопада 1918. Пише він дослівно так: „На Львів іду з окрушинами, бо 4. полк піхоти леґіон. може мені дати 120 людей, 8. полк піхоти (давна 13), крім команданта і старшин не має навіть достаточної скількости людей для конечної обсади варт, 57. полк піхоти Тарнів розплився. 5. полк піхоти леґ., який незначними силами заняв Перемишль, завдяки жадній майже обороні, є перемучений, а по обсадженню найконечніших варт в Перемишлі дасть около 300 крісів, 2. полк уланів може дати неповно узброєних 26 їздців. В Кракові, Галичині і Шлеську команди й повітові відділи зачали щойно кристалізуватися... До Перемишля іду по думці Вашого приказу нині, буду старатися настрашити, щоби корисні умови при завішенню зброї одержати. Одна моя ґрупа під командою ґен. Біяка... з 5. п. п. й іншими окрушинами посувається вже здовж залізничої лінії Перемишль-Мостиска-Львів“ (Роя, як сам зазначує, був переконаний, що вже часть ґрупи вирушила; однак це ще не сталося. „Друга ґрупа 4. п. п. і дрібні відділи около 300 людей на Самбір-Рудки-Львів“ (Це також мильне). „Gdyby jednak Rusini mądrzy byli, to skórę by nam gruntownie wyłoili. По думці звітів моїх розвідчиків... ані стільки трупів ані вішання, як це розголошується, з боку Українців нема. Однак переконаюся на місці. Не вірю, Команданте, щоби Вільзон і будучі уряди, оскільки будуть чесними (uczciwe), позволили нам хоч одно українське село (wieś ruską) задержати на стало...“ (стор. 142).

Так представлялася ситуація по польськім боці на основі звіту самого командуючого операціями на Львів. Як бачимо — то він її рожево собі не представляв. Та мимо цього видав він ще з Кракова 18. листопада вечером наказ ґен. Біякові в Перемишлі, що відносився до орґанізації обох ґруп та до започаткування ними операцій. І так ґрупа на лінії Перемишль-Львів повинна вже була посуватися на схід, а полуднева ґрупа повинна розпочати похід на 20. листопада. Східна ґрупа мала заняти Підзамче, а полуднева ґрупа шляхом Перемишль-Хирів-Самбір-Рудки посунутися під Львів та відтяти його від полудня. Сам Роя на основі цього свого приказу, мав вже бути 19. листопада в Перемишлі і сюди обі ґрупи, починаючи від 4. год. попол., мали посилати йому звіти.

Та хоч командант цілої східногалицької акції наказав так, як це ми щойно згадали, то однак події склалися дещо інакше. Орґанізацією відсічи для Львова занимався на місци в Перемишлі підполк. Токаржевський, який одержав згаданий устний наказ Пілсудського. Токаржевський навязав скоро контакт з польськими відділами у Львові, хоч ще ціла полоса поміж Перемишлем і Львовом була в українських руках, та приготовлявся до акції на Львів. Вже 16. листопада, як це подає Rutkowski в книжці п. з. „Odsiecz Lwowa w listop. 1918 r.“ — повідомив він польську команду у Львові, що має до диспозиції 1 курінь (500 людей), батерію з 4 полевих гармат, чету кавалєрії з 38 людей, панцирний поїзд, два ваґони муніції, кріси для залоги Львова й 1 ваґон ручних ґранат. Відїзд цеї ґрупи з Перимишля до Львова був призначений на 18. листопада, 6. година вечером. Від польської львівської команди дістав він такі інформації, що в околиці Городка є „bandy chłopskie, wsparte niewielką ilością żołnierza“, що Городок є укріплений фронтом на захід, та що поміж Городком і Яновом є військово зорґанізовані села: Рокитно(?) й Лозина (стор. 14).

Та в міжчасі сили Токаржевського зросли. Час відїзду пересунув він на 19. листопада 5. година рано. Ціла експедиція складалася з 1 панцирного й 5 транспортових потягів, в яких поміщувалися: 1 курінь 5. полку піх., сотня 4. полку піх., 2 чети 10. полку піх., 1 чета 8. полку, чета саперів, дивізіон артилерії, 2 чети кавалєрії і старшинська леґія. Ра-

зом було: 140 старшин, 1228 людей, 507 коней, 18 гармат, 19 скорострілів і 79 возів. Як бачимо, була це, беручи на увагу тодішні часи, значна сила, так з огляду на чисельність, як ще більше з огляду на технічне виеквіпування й великий відсоток старшин. Ця кольона посувалася довший час без перешкод по залізничім шляху Перемишль-Львів; на слабий опір натрафила тільки коло Судової Вишні, де Українці в силі одної сотні піхоти й одної чети кавалерії, як це подає Rutkowski у згаданій вже книжці, зробили наступ на транспорти, здержані для направи знищеного мосту. Та протинаступом одної сотні 5. п. п. Українців відкинено й транспорти рушили дальше; 20. листопада о 3. год. по пол. приїхали спокійно до Львова. На цілім шляху Перемишль-Львів було знищених тільки два містки й 300 метрів тору, а тому з направою пішло їм скоро.

Городок не ставив найменшого опору. Rutkowski пише, що Українці уступили з цього міста на дві години перед приїздом Поляків. Та це, як зараз на другий день в Рудках оповідали, мала бути панічна втеча. Городецький ґарнізон, що мав числити около 600 людей (поміж ними 106 вояків, змобілізованих в Рудеччині) — розбігся без одного стрілу. Чому це приписати — не знаємо. Може командант, старшини й вояки налякалися окруження, бо ще 18. листоп. заатакувала Городок зі сходу польська кавалерія зі Львова, а 20. листопада оперував в напрямі на Городок львівський польський панцирний поїзд, але випав зі шин. Отже львівська польська команда, використовуючи завішення зброї у Львові, робила пляново наступ на Городок, щоби цею демостранцією підірвати духа тамошнього ґарнізону; і це їй вдалося.

Тут треба завважити, що здається жадна українська команда на території, що прилягає до залізничого шляху Львів-Перемишль, а тим менше рудецька — не знала передтим, що Поляки творять ґрупу, яка має відважитися піти на відсіч Львовови. Коли-ж знову ця ґрупа вирушила в дорогу, то жадна не зацікавилася її рухами і не тільки не повідомляла про ці рухи сусідні команди, але навіть жадна з них не повідомила про це Українську Начальну Команду у Львові; це мало погубні наслідки для перебігу операцій у Львові й закінчилося програною Українців. Бо Укр. Нач. Команда аж до хвилини ґенерального польського наступу не знала про те, що Поляки дістали підмогу. Вправді Начальна Команда, довідавшися в половині листопада про упадок Перемишля, передбачувала, що зі заходу грозить найбільша небезпека, а тому, як подає Кузьма в книжці п. з. „Листопадові дні 1918. р.“, вислала наказ окружній команді в Стрию, щоби вона вислала одну батерію з обслугою та сильною ескортою до Городка (стор. 356), але це не зарадило лихови. Цей наказ був уже спізнений, не знати, чи його виконали, а навіть якби й виконали, то здається одна батерія не була-б здержала польської експедиції. Але повідомлення про рухи цеї експедиції могли уратувати Українську Армію у Львові від катастрофи.

Загальна ситуація, яка витворилася наслідком руху польської експедиції з Перемишля, була така: 1) Ціла залізнича лінія Львів-Перемишль з найближчою околицею та з такими більшими осередками як Мостиска, Судова Вишня і Городок найшлася в польських руках; 2) території на північ і полудне від цього шляху найшлися нагло без забезпечення; деякі команданти цих територій здається навіть не знали про заіснування такої грізної ситуації, а як і знали, то певно не орієнтувалися щодо рухів Поляків і щастям для них було, що Поляки не розпоряджали тоді більшими силами; 3) значна допомога львівським Полякам причинилася до того, що столиця краю опинилася 23 листопада в польських руках; 4) польські відділи у Львові, маючи злуку зі своєю базою в західній Галичині, могли успішно боронитися, а навіть провадити зачіпні операції.

Для Рудеччини рух польської експедиції мав прикрі наслідки. 19. і 20. листопада перемінилася вона з території, що мала тільки давати континґенти вояків та достарчати поживи — в прифронтову територію, на яку могли кожної хвилини увійти Поляки, чи то з Судової Вишні, чи з Городка, бо самі Рудки віддалені від цих обох міст ледви яких 20 км. (дорогами), а віддаленя сіл північної частини повіту від зал. шляху поміж Судовою Вишнею а Городком виносить ледви від 5 до 10 км. Згодом ця північна полоса повіту перемінилася в терен воєнних операцій, які тут відбувалися на протязі кількох місяців. Небезпеку в Рудеччині побільшувала ця обставина, що крім відділу з 80 стрільців з килькома старшинами, озброєного тільки звичайними крісами але без достаточної скількости муніції, не було жадних інших частин. А до цього треба додати, що цей відділ не був боєздатний, не був ще навіть, як зараз побачимо, як слід здисциплінований, та не мав контакту з ніякими українськими відділами в сусідніх околицях і не діставав ні звідки жадних наказів. І де-ж би він міг був ставити опір Полякам, які-б навіть в малій скількости захотіли ввійти в Рудеччину! А що тоді, на початку третьої декади листопада, українська влада вдержалася в повіті, то це, як побачимо, належить завдячувати двом обставинам: 1) що жаден відділ з польської експедиції не намагався ввійти в Рудеччину, і 2) що кількох рудецьких старшин з пор. Околотом на чолі зуміли опанувати паніку, яка повстала в Рудках 20. листопада та запобігли збройному виступови місцевих Поляків. Про це саме будемо говорити.

д) Паніка в Рудках 20. листопада (1918. р.) та її наслідки*)

Дня 20. листопада (це була середа) стали вертати мобілізовані стрільці з Рудеччини разом з іншими втікачами з Городка до своїх домів та трівожними вістками про великі сили Поляків ширили паніку в повіті, яка вкоротці захопила й Рудки. Люди думали, що Поляки по заняттю Судової Вишні і Городка цілком певно підуть і на Рудки, а ту нема відповідних сил до оборони. До рудецької команди повернули всі три старшини, що провадили змобілізованих до Городка, та вони не могли дати ніяких докладніших інформацій про сили й пляни Поляків, а тому паніка поширювалася щораз більше й захопила рудецький відділ, з якого майже все стрілецтво втікло до своїх домів. Лишилися тільки всі старшини, кількох охотників-ґімназистів та кількох інших стрільців, разом може трохи більше як 20 людей. — Причини, що стрільці з рудецького відділу так скоро

*) На основі: а) устних інформацій П. П. Др. Околота Івана, інж. Йовика Григорія, др Марітчака Олександра і Верхоли Омеляна; б) власних спостережень автора; з) рукопису історії 8. бриґади о. др. Петра Вергуна, б. хорунжого 8. бриґади; цей рукопис передав авторови о. Петро Голинський; г) брошури: M. W.: »Rudki pod okupacją ruską«.

розбіглися, треба шукати ще в цій обставині, що саме тоді не було в Рудках пор. Околота, фактичного команданта повіту, бо він на яких кілька годин перед приходом цих вісток подався був, здається в родинних справах, до села Хишевич (в Рудеччині).

Пор. Околот, довідавшися в Хишевичах про випадки, вернув зараз до Рудок, та своїми доцільними наказами старався опанувати ситуацію, що йому над вечір удалося. Він поділив всіх, що осталися, на три ґрупи (в кожній по 6-7 людей) та наказав їм поробити застави на дорогах за Рудками, що провадили в три сторони, а саме в напрямі на Городок, на Судову Вишню і на Самбір. Командантом застави в напрямі на Судову Вишню був чет. Швець; ця застава примістилася в найдальше висуненій хаті при дорозі до Вистович. Командантом застави в напрямі на Самбір був здається пор. Білик. Ця застава мала берегти й майна рудецького відділу, а саме: кріси, трохи муніції, шкіри й харчів на двох чи трьох возах, та кілька коров. У випадку, якби Поляки зближалися до Рудок, мала ця застава з цим майном податися до Самбора. Сам пор. Околот і здається підхор. Котецький та може й з один стрілець залишилися в рільничій школі, робили стежі по місті, та тримали звязок з заставами. Це зарядження пор. Околота було доцільне й передбачувало всі можливости: 1. Застави хоронили Рудки від несподіваного нападу Поляків із Судової Вишні чи Городка, бо кожна могла вистрілом чи післанцем повідомити команду й другі застави про небезпеку; 2) на випадок такого наступу все було приготоване до відступу на Самбір (ставити опору не було чим); 3). хоронило перед спробою місцевих Поляків розброїти команду і відділ, бо ґрупка з рільничої школи постійно звертала увагу на всі підозрілі рухи в місті і кожної хвилини могла заалярмувати застави, які з трьох сторін охоплювали місто та через те й легко могли зліквідувати виступ. Але ніч минула спокійно, бо Поляки зі зовні (з Судової Вишні, чи Городка) не думали наступати на Рудки, а місцеві, зорєнтувавшися в ситуації, не відважилися на жаден крок. Слідуючий день приніс вже цілковите успокоєння.

Паніка 20. листопада не минула без користи для рудецького відділу. Команда зрозуміла, що Рудеччина находиться вже в обсягу воєнної акції, а тому рудецький відділ, щоби міг удержатися, мусить мати контакт і сталу лучбу з іншими українськими командами, від яких можна дістати відомости та поміч в людях і передусім в воєннім знаряддю. Тому вже рано 21. листопада наказала вона запровадити постійну телефонічну злуку з самбірською командою. Це виконано скоро, бо телефонічна лінія здовж залізничого шляху Львів-Самбір, як також з рудецької стації до міста, не була ушкоджена; йшло тільки про догідне приміщення телеф. апарату, який наказала команда забрати здається з уряду відбудови, та заложити невеликий кусник лінії. Команда постановила примістити цей апарат в Народнім Домі, який находиться в середині міста, а його обслугу переняла на себе урядничка аґенції „Дністра", п. Левицька. Від команди, що дальше приміщувалася в рільничій школі поза містом, було до Народного Дому якого чверть кільометра. Які мотиви рішали, щоби помістити апарат не в команді, а тільки в Народнім Домі, не знати; в кожнім разі було це невигідно й непрактично. Роботу з заложенням апарату виконав механік, що обслуговував рудецьку почту, зглядно телеґрафічний уряд.

Другим кроком наперед було придбання двох кінних вістових; коні для них зареквіровано правдоподібно в котрімсь дворі. При помочі цих вістових могла рудецька команда порозумітися скоро з тими командами, з якими не мала телефонічного получення.

Щоби забезпечитися ліпше від можливого наступу Поляків, хотіла команда постаратися про більшу скількість зброї та амуніції. В тій ціли вислала вона до Дрогобича підхор. Котецького, який привіз звідтам скоростріл, муніцію й кількадесять крісів.

Багато стрільців, що в часі паніки втікли, побачивши, що українська влада в Рудках осталася, вертали добровільно до відділу; їх не потягнено до ніякої відповідальности. А за частиною, що втікли з Городка й з рудецького відділу й самі не зголосилися, як і за цими, що були обовязані до зголошення в часі зарядженої попереднього тижня мобілізації, а цього не зробили, вислала команда старшинські стежі. Ці стежі, зложені з 8-10 стрільців під командою старшин, їздили по селах повіту, та забирали всіх, що були обовязані до військової служби і влучували їх до рудецького відділу; при цьому певно не обійшлося без покарання винних. Висилку таких стеж порішила „Військова Рада" ще перед панікою; про це ми вже згадували в попередньому числі.

Так отже рудецький відділ, який в часі паніки майже розлетівся, став знову постійно побільшуватися та провадив тепер може навіть більше правильне життя, як давніше. Харчі для нього реквіровано частинно по дворах, однак в більшости доставляли їх місцеві купці, за що платив їм Повітовий Комісаріят. Здається, що в 3. декаді листопада зачала команда виплачувати стрільцям заслуженину, також і старшини щось діставали. Гроші на це давав також Повітовий Комісаріят, який по переняттю податкового уряду, що сталося з кінцем другої декади листопада, розпоряджав невеличкою готівкою, яку там застав; до цього долучувалися пізніше впливи від оплат за концесії, від подань та й трохи податкові оплати. — Виплата заслуженини досить піднесла авторитет і значіння команди в очах загалу вояків.

Дальше „Укр. Повіт. Військова Рада", щоби забезпечитися перед виступом місцевих Поляків, зарядила зараз 21. листопада інтернування 4 видніших місцевих Поляків. Про це пише автор брошури „Rudki pod okupacją ruską" так: „Szykany i gnębienie ludności polskiej rozpoczęły się. Prowodyrzy ukraińscy skorzystali z wybryków młodzieży (підчеркнене наше) dopatrując się w nich usiłowanej rewolucji przeciw „prawowitej władzy". Komenda wojskowa internowała czterech obywateli: Lasotę, Surówkę, Morawickiego i A. Chałowskiego" (стор. 5.). Але українська команда не думала шиканувати Поляків, чого найліпшим доказом було те, що всіх чотирох внедовзі звільнено. (Двох з них незабаром перейшло до Поляків в Судовій Вишні.)

Коло 24. листопада проголошено в Рудках великими друкованими по українськи, польськи і німецьки афішами воєнний стан; це сталося по порозумінню рудецької команди з Окружною Командою Самбір, а тому на цім зарядженню були підписи команданта самбірської округи сот. Мельника і пор. Околота.

Також в третій декаді листопада приступила рудецька команда, в порозумінню з Повітовим Комісаріятом, до підготовчих праць в цілі побору кількох річників. Референтом поборових справ в Комісаріяті був Др. Кульчицький, бувший урядовець якогось австрійського міністерства, якого розпад Австрії захо-

пив у рідні в Рудеччині. Йому підлягав б. австрійський евіденційний офіціял Ґольднер, Жид, який залишився в українській службі. Отже Др. Кульчицький зарядив друк відповідних формулярів для спису річників (їх виготовила друкарня в Рудках), поробив посвідки для всіх, що перейдуть через комісію (посвідки були писані ручно), а відтак Комісаріят наказав громадам втягнути на ці формулярі всіх мужчин греко-католиків з даних річників поіменно. Коли це вже зроблено, утворено переглядову комісію, в склад якої входив один делеґований Військовою Радою старшина, що був предсідником (був ним звичайно пор. Байґерт, який прийшов був до Рудок з кількома стрільцями-ґімназистами з Яворова), дальше представник Комісаріяту Др. Кульчицький, евіденційний офіціял Ґольднер і один писар. Лікарські оглядини переводив студент медицини Жид Teicher з Рудок. Рудецька команда по порозумінню з Окружною Командою в Самборі постановила висилати всіх побраних до Самбора; в тій цілі мав Самбір висилати до Рудок машину з кількома вагонами. Коли розпочався побір — годі докладно усталити; здається, що це було десь в початках грудня а може й з кінцем листопада. Цей побір тревав з тиждень. Узнаних за спосібних зараз вечером заприсягано й відсилано до Самбора в супроводі ескорти з рудецького відділу; інші діставали посвідки й вертали домів. Цей побір дав кількасот людей.

Ці всі згадані зарядження команди з третьої декади листопада були дуже доцільні та значно скріпили сили й відпорність відділу. Це вже показалося в кілька днів по паніці, коли то впав Львів (22. листоп.). Про цей упадок довідалася команда та певно й стрілецтво ще мабуть цього-ж самого дня від якогось вертаючого зі Львова українського вояка. Та ця вістка вже не викликала упадку духа. І коли польська молодь в місті хотіла використати хвилю упадку Львова для якогось плянованого виступу, то стрінулася з рішучими зарядженнями команди, яка про все довідалася, а маючи до розпорядження значний і досить добре узброєний відділ панувала цілковито над ситуацією; тому до поважнішого виступу не прийшло. Автор брошури „Rudki pod okupacją ruską“ пише, що „powtórzyły się wybryki młodzieży, a z niemi represje“ (здається, що хотіли розброїти якогось стрільця), та що відтак місцеві Поляки переслали на руки команди меморіял, що ці виступи (wybryki) молоді пятнує та буде їм запобігати, щоби не повторилися, але рівночасно звернули при цьому увагу на жорстоке (brutalne) поступовання українських вояків супроти Поляків та зажадали замкнення шинків (стор. 5.). Яка була відповідь команди — не знаємо.

На закінчення цього розділу треба згадати, що опанування ситуації в Рудках по 20. листопада та зміцнення відділу не розвязували справи забезпеки Рудеччини. Польські відділи в Городку і Суд. Вишні могли колинебудь спробувати посунутися на полудне в Рудеччину, а тому треба було проти них виставити якусь частину. Заки це зроблено в Рудеччині, то її виручила Комарнянщина, яка також почулася загроженою від Городка. Тому вже 21. листопада вислано в напрямі на Городок чет. Андрія Ліщинського зі сотнею. Він примістився найперше в селі Завидовичах, а по трьох днях перенісся зі сотнею до Угерець Незабитівських та обсадив Вайсманівку і Нойгоф. Від Судової Вишні не загрожувала Рудеччині більша небезпека, бо там Поляки мали менші сили та мусіли дуже часто відбиватися від Яворівців.

РЕЦЕНЗІЇ І ЗАМІТКИ

Іван Чернява: „НА СХОДІ — МИ“! Фільм прийдешнього. Львів, 1932. В-во „Стрибожич“, ст. 198-1.

Якби там не думати про повість Черняви „На Сході — Ми“ — то все таки треба признати, що вона була неабиякою сензацією минулого сезону. Цю думку підтверджує скількість рецензій на неї: У „Ділі“, „Новому Часі“, „Неділі“, „Дзвонах“, „Жіночій Долі“, „Вікнах“ — а навіть у „Słow-i Wileńsk-im“. Рецензії ріжні — від дуже прихильних — до скрайно неґативних. Виходить, що в цій повісті є щось таке, що має свою вартість, та що примушує рецензентів ріжних напрямків займатися нею на сторінках преси. Якуж саме вартість уявляє собою повість Черняви?

Кожний літературний твір може мати меншу, або більшу вартість, або з огляду на свої артистичні вальори, або з огляду на провідну думку — тенденцію, проведену в ньому. У нашому випадку „На Сході — Ми“ може займати нас тільки з огляду на провідну думку, бо мистецька її сторінка дуже слабка. Композиція, психольоґічна мотивація, стиль, мова, — ба навіть правопис цієї повісти можуть, від біди, видержати тільки дуже приязну та милосердну критику. Не дивниця! Автор — дебютант, молодий юнак, що ставить перші кроки на полі повісти — тож і на його мистецькі промахи треба глядіти крізь пальці. Тим більше, як є надія, що автор попрацює над собою і досягне вищого ступня мистецького вироблення. Мистецькою сторінкою цієї повісти із-за вище наведених причин та зглядів займатися годі. Зате провідна думка твору сама собою дуже цікава — і довкола неї ведеться дискусія у всіх, вище наведених рецензіях. Цікава ця провідна думка тому, бо вона віддзеркалює ті настрої та стремління, які опанували тепер наш національний доріст — нашу молодь.

Історично-політичні події останнього десятка літ, а з другого боку — писання Др. Дмитра Донцова зродили на нашому ґрунті невидане в нас досі явище — український імперіялізм. Тоді, як наше старше громадянство мріє про мирне, еволюційне залічування ран, що їх завдали нашому національному організмові роки 1914-1920 — молодь мріє про майбутню визвольну війну, про майбутній реванж. Не дефензивна оборона старого національного стану посідання, але офензивна боротьба з тими, що від Боголюбського до Сталіна руйнували та руйнують нашу державність, насильна національна експанзія на Схід та Північ — це під сучасну хвилю ідеали поважної більшости нашої молоді. Як уявляє собі наша молодь нашу майбутність, про що мріє наш національний доріст — на це дає відповідь повість Черняви „На Сході — Ми“.

Річ ясна, що засвоєння собі таких ідеалів мусить викликати глибоку переміну в психіці людини, мусить і в її відношенні до зовнішнього світа викликати великі зміни. Передовсім зроджується культ фізичної сили, яркого, грубого насильства, яким одиноко можна побороти та знищити ворога в боротьбі. „Великий Духу мойого Народу“ — молиться герой повісти, інженер — винахідник Крукевич — „Ти виплекав мій Нарід на найдобріший, найшляхетніший у світі, Ти дав йому чуття високе й вражливе, чуття дзвінке, як китиця тонесеньких струн...

...Зроби з мойого Народу гірше щось від цих, що шарпали Його. Хай душа Його буде насичена їддю, хай чуття його буде, як посторонки. Хай в очах його блимають лушниці гніву, а добрі робочі руки хай грозять мязами своїми". Коротко кажучи; нація — голуб мусить перемінитися в націю — вовка, бо живуть повним життям і володіють тільки народи сильні, жорстокі й безпощадні в боротьбі. А рівночасно з цим зявляється в автора трохи переборщена погорда до всякого сентименталізму, своєрідний надмірний цинізм у трактуванні жінки, відкинення всіх загальнолюдських моральних та етичних законів і понять, які в ліберальному XIX віку мали свою високу вартість, але в нашу епоку „чугунного ренесансу" — нікуди правди діти — тільки ослаблюють у боротьбі відпорну силу нації. А автор хоче бачити свою націю сильною, хоче, щоби вона володіла, а не була погноєм для других — і це бажання оправдує його вповні. Та найважніше: ці всі думки та бажання не є виключною власністю автора; ними живе нині переважна частина нашої молоді, яка у відповідному моменті буде певно наслідувати не сентиментального сотника-дезертира Зоріва, але візьме собі за зразок жорстокого й безоглядного інженера Крукевича. І цим дасть доказ, що з історії України навчилася того, чого треба.

Мимо своїх великих хиб та недотягнень повість Черняви має свою вартість як твір, що виховує у національному та державницькому дусі. Її тенденція, що міститься в самому наголовку, ясна й добра, і коли вона закоріниться глубоко в нашій національній психіці — тоді „фільма прийдешнього" стане реальною дійсністю. Тоді щойно зреалізуються пляни Мазепи: на Сході запанує сильна, високо культурна, відроджена психічно українська нація. Тоді загине раз на все тип Українця „бідного невольника" — тоді українська нація виконає на Сході свою історичну місію. Бо з огляду на те все, що ми від непамятних часів робили й робимо в напрямі переміни Евразії в Европу — нам домінуюче становище на Сході зовсім справедливо належиться. Це — наразі — тільки „фільма прийдешнього" — одначе це прийдешнє Чернява відчуває зовсім правильно — і змальовує його — по своїм силам — так, як його ми всі хотіли би бачити.

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Як військово-історичний журнал стоїмо на становищі, що войовничість і боєвість повинна завжди іти в парі з високорозвиненою шляхотністю духа, інакше вони можуть виродитися у звичайне заборче розбишацтво. Культу такої лицарської шляхотности не бачимо в повісти Івана Черняви.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ".

В Календарі Альманаху „Червоної Калини" на 1933 р. в оголошеннях українських лікарів, адвокатів і нотарів — членів „Червоної Калини" через коректорський недогляд пропущено призвище нотаря Олекси Мельниковича в Мединичах біля Дрогобича, що на тому місці спростовуємо.

ДАЛЬШІ КУПОНИ: „ЧИКАЛЕНКА"

Ч.: 544 Володимир Ґолець — Пулави ч. 4049; ч.: 545 Др. Левицький Ярослав — Винники ч.: 4894; ч: 546 Осип Маланчук — Зборів ч.: 1788; ч.: 547 Володимир Левицький — Коломия без числа; ч.: 548 Роман Шипайла — Коломия ч.: 2247.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

IV. річник / Число 11. / Листопад 1932.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві

Чи Ви вже є передплатником журналу **„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“?**

З днем 1. жовтня 1931 року, почався пятий рік існування одинокого популярно-наукового місячника „ЖИТТЯ і ЗНАННЯ“.

На рік 12 чисел. Кожне число по 32 сторінки вел. чвірки. Хто бачив і передплачував названий журнал, не потребує рекомендацій.

Журнал »ЖИТТЯ і ЗНАННЯ« повинен находитися в кожній українській хаті, кожній українській читальні, кооперативі, освітній і культурній установі!

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ: Передплата на рік в краю і Чехословаччині виносить 18·00 зол., на 6 місяців 9·00 зол., на 3 місяці 5·00 зол, поодиноке число коштує 2·00 зол.

Просимо присилати передплату. **При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.**

Адреса Редакції і Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10. ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Societé „Prośvita“, Leopol, Rynok 10. Pologne.

Association „Prośvita“, Lviv (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ

КООПЕРАТИВА „РІДНА ШКОЛА“ У ЛЬВОВІ, РИНОК 10

видає від нового року 1932 **ілюстрований півмісячник „РІДНА ШКОЛА“ для всього українського громадянства.**

„Рідна Школа“ — це трибуна у найживотніших підставових справах української нації, якими є шкільництво й виховання та дороговказом в Її змаганнях. ● **„Рідна Школа“** — лучить невидимими нитками всі поневолені розділені українські одиниці для осягнення збірними зусиллями Великої Мети. ● **В „Рідній Школі“ друкують свої праці найвизначніші українські письменники, педагоги й суспільні діячі з краю і зза кордону.** ● Станьте передплатником „Рідної Школи“ і тим причинитеся до скріплення сили й відпорности Української Нації.

Передплата: В краю виносить: місячно 1 зол., чвертьрічно 3 зол., піврічно 5·50 зол., річно 10 зол. Для заграниці: 2 дол. на рік, 1 дол. на пів року.

„Рідна Школа“ повинна найтися в руках кожного свідомого Українця, в кожній українській установі, в кожній шкільній, читальняній, кооперативній і приватній бібліотеці.

Адреса: **„Рідна Школа“ Львів, Ринок ч. 10.** — Конто П. К. О. 153,427. — Телефон ч. 77-52.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній **молочарський промисл** під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є

Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“

поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більше шкоди як пожитку. Звертайтесь о пораду і вказівки на адресу:

„МАСЛОСОЮЗ“ ЛЬВІВ, Косцюшка Іа.
Телефон 43-86, 81-04 і 39-66.

або до Відділів „МАСЛОСОЮЗУ“

СТРИЙ, Міцкевича
СТАНИСЛАВІВ, Собіського 24, тел. 654
ПЕРЕМИШЛЬ, Ринок 23, тел. 340
САМБІР, Косцюшка 11а, тел. 43
КОЛОМИЯ, Косцюшка 11, тел. 38
ДРОГОБИЧ, Пілсудського 14, тел. 285
ТЕРНОПІЛЬ, Міцкевича 41, тел. 234
ЛУЦЬК, Ягайлонська 25, тел. 239.
СОКАЛЬ, Косцюшка 83
РУДКИ, Ринок.

ДО ЦЕЇ ПОРИ НАДІСЛАЛИ КУПОНИ ІЗ ЗАКУПЛЕНОЇ КНИЖКИ Є. ЧИКАЛЕНКА „ЩОДЕННИК“

(Продовження)

544. Інж. Юрий Коллярд, Ч. С. Р. Преров ч. 2111; 545. Др. Картовський, Калуш ч. 2581; 546. Леся Кавківна, Козова пов. Бережани ч. 3962; 547. Оробець Василь суддя, Коломия ч. 2500; 548. Михайла Михалюк, Делятин ч. 1847; 549. Антін Фліссак, Вишина п. Конін ч. 1660.

Вже вийшов

Спішіть з замовленням!

Porto opłacono ryczałtem.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1933 рік

Нова мистецька обгортка кисти арт. Василя Дядинюка.

Богатий зміст!

Цікаві ілюстрації!

Ціна 3 зол., з пересилкою 3·50.

Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини“ по всіх українських книгарнях в краю і за границею або у ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, в Льві— Підвалля 7.